

Πειραικό Ορόσημο

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 80

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2022

ΠΛΗΡΟΜΕΝΟ
ΤΕΛΟΣ
Για Προσφ.
ΠΕΙΡΑΙΑ
Αρ. Πρωτ. ΑΔΑΠ
1483

Επιστροφές Αλληλιάδου 229
185 36 Πειραιάς

3 Γνώμη

Πολιτιστική Διπλωματία: Αστείρευτη πηγή ισχύος και προβολής της χώρας στο εξωτερικό

Του Γιάννη Πολυχρονόπουλου Προέδρου του Συλλόγου

“Φίλοι του Αρχαιολογικού Μουσείου και Αρχαιολογικών Χώρων - Μνημείων Πειραιά”

4 Αρχαιογνωστικά

Η τέχνη της Αναγέννησης: Ο 16ος αι. (Cinquecento)

Του Γιώργου Σταϊνχάουερ, Αρχαιολόγου - τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων

12 Ιστορικά

Μάχες στην Αττικοβοιωτία την περίοδο Μαΐου-Σεπτεμβρίου 1829

μέχρι πριν την τελευταία μάχη της Πέτρας

Του Κωνσταντίνου Σ. Γιαννακού, Δρα Πολιτικού Μηχανικού, Fellow ASCE,

Γεν. Γραμματ. Εταιρείας Διερεύνησης Αρχαιο-Ελληνικής και Βυζαντινής Τεχνολογίας/ΕΔΑΒυΤ

Μέλος της Ένωσης Ευρωπαίων Αρχαιολόγων (Ε.Α.Α.), της Εταιρείας Αιγαιακής Προϊστορίας “ΑΙΓΕΥΣ”

16 Περιφερειακά

Το Ιερό του Διονύσου και της Δήμητρας στην ακρόπολη της αρχαίας Σαλαμίνας

Του Γιάννη Χαιρετάκη, δρ. Αρχαιολόγου

20 Ματιές στην Πειραιϊκή Ιστορία

Προηγούμενα για την ίδρυση Μητρόπολης στον Πειραιά

Του Δημήτρη Κρασονικολάκη, Δημοσιογράφου - Συλλέκτη. Ανεξάρτητου ερευνητή πειραιϊκής ιστορίας και λογοτεχνίας

24 Επικαιρικά

Τα αποτελέσματα της υποβρύχιας έρευνας στη Σαλαμίνα στο πλαίσιο νέου τριετούς προγράμματος

ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ

Τριμηνιαία Έκδοση του Συλλόγου “ΦΙΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ - ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ”

Αλκιβιάδου 229, 185 36 Πειραιάς - Τηλ. & Φαξ 210-42.88.017 - E-mail: museum.peiraias@gmail.com

ΚΩΔ. ΕΝΤΥΠΟΥ 035702 • Τεύχος 80 • Ιούλιος - Αύγουστος - Σεπτέμβριος 2022

ΕΚΔΟΤΗΣ:

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ

Δερβενακίων 24, 185 45 Πειραιάς,
Τηλ.: 210-4060000

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΥΛΗΣ:

ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

Πύλης 75-79, 185 33 Πειραιάς
Τηλ.: 210-4121935

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΑΡΔΑΣ

ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

ΓΕΡ.-ΝΙΚ. ΜΠΟΥΓΑΣ

Το περιοδικό κυκλοφορεί εκτός εμπορίου.

Διανέμεται δωρεάν.

Τα ενυπόγραφα άρθρα δεν εκφράζουν υποχρεωτικά τις απόψεις του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου

ΑΤΕΛΙΕ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ:

ΓΕΩΡΓΙΑ & ΜΑΡΙΑ-ΕΛΕΝΗ ΜΟΥΡΟΥΣΙΑ Ο.Ε.

Κολοκοτρώνη 144, 185 36 Πειραιάς
Τηλ.: 210 41 82 591, 210 45 37 521
E-mail: mourousias1@yahoo.gr

ΣΗΜΕΙΑ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ “ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ”

- Δημαρχείο Πειραιά: Πλ. Κοραή 1
- Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά: Χαρ. Τρικούπη 31

Βιβλιοπωλεία:

- BALABANIS: Καραολή & Δημητρίου 43, Πειραιάς
- ΓΡΑΦΙΔΑ: Ελ. Βενιζέλου 188, Κερατσίνι, 18755
- ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Ν. & ΣΙΑ Ο.Ε.:
Καραϊσκού 157, Πειραιάς και Φίλωνος 35, Πειραιάς
- ΤΣΙΟΥΣΤΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ & ΟΥΡΑΝΙΑ Ο.Ε.:
Κολοκοτρώνη 100, Πειραιάς
- ΧΑΡΤΟΠΟΛΙΣ: Καραολή και Δημητρίου 32, Πειραιάς
- FATA LIBELLI: Πραξιτέλους 161-163, 185 35 Πειραιάς

Φωτογραφία εξωφύλλου: Το Σύμπλεγμα του Λαοκόοντος, ρωμαϊκό αντίγραφο του 1ου π.Χ. αιώνα, από τους Ρόδιους καλλιτέχνες: Αγήσανδρο, Αθηνόδωρο και Πολύδωρο. Μουσείο Βατικανού (Museo Pio-Clementino), στη Ρώμη.

Πολιτιστική Διπλωματία:

Αστείρευτη πηγή ισχύος και προβολής της χώρας στο εξωτερικό

Του Γιάννη Πολυχρονόπουλου

Προέδρου του Συλλόγου "Φίλοι του Αρχαιολογικού Μουσείου
και Αρχαιολογικών Χώρων - Μνημείων Πειραιά"

Η χώρα μας διαθέτει έναν ανεκτίμητο θησαυρό, ένα μοναδικό συγκριτικό πλεονέκτημα που μέχρι τώρα ελάχιστα αξιοποιείται. Πρόκειται για το τεράστιο πολιτιστικό κεφάλαιο, που είναι συσσωρευμένο ιστορικά από την αρχαία Ελλάδα, την ελληνιστική περίοδο, αλλά και τους κατοπινούς χρόνους μέχρι το Βυζάντιο. Μαζί με αυτόν τον μοναδικό πλούτο, διαθέτει επίσης έναν σύγχρονο πολιτισμό με εξαιρετικές ιδιαιτερότητες και διακριτό στίγμα, όπως εκφράζεται στη μουσική, στη ζωγραφική, στη γλυπτική, στην ποίηση, στη λογοτεχνία και σε άλλες τέχνες. Σε όλα αυτά έρχεται να προστεθεί η ελληνική γλώσσα ως μία ξεχωριστή πολιτιστική διαχρονική αξία, η οποία ως γνωστόν έχει τεράστια διάχυση στα εκφραστικά και εννοιολογικά μέσα άλλων γλωσσών και επιρροή στα γράμματα και στις επιστήμες.

Η σημερινή άσκηση εξωτερικής πολιτικής δεν περνά μόνο μέσω της καθαρής διπλωματίας. Είναι μία πιο σύνθεση διαδικασία, όπου ο πολιτισμός ως αυθύπαρκτη αξία ενός λαού μπορεί να συμβάλλει στη διεύρυνση της βάσης πάνω στην οποία εδράζεται η εξωτερική πολιτική μιας χώρας. Η γνωριμία από όλο και μεγαλύτερα διευρυνόμενα ακροατήρια άλλων λαών του ελληνικού πολιτισμού όλων των επιτευγμάτων, του προσδίδει ένα άλλο κύρος, μία άλλη αίγλη, αποτελεί μια σημαντική δύναμη στην εξυπηρέτηση των ελληνικών συμφερόντων. Δημιουργεί μια πιο ελκυστική συνολικά εικόνα της χώρας μας στο εξωτερικό. Με μία έννοια η πολιτιστική διπλωματία μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στην αναπτυξιακή δυναμική της χώρας αλλά και στην ενίσχυση της θέσης της στο διεθνή χάρτη.

Το περιεχόμενο και οι μορφές της πολιτιστικής διπλωματίας κάθε φορά μπορεί να ποικίλλουν, αντλώντας από τον αστείρευτο πλούτο του ελληνικού πολιτισμού. Μπορεί να είναι μία έκθεση αρχαίων αντικειμένων θεματικού χαρακτήρα π.χ. με ταυτόχρονη έκθεση έργων σύγχρονων Ελλήνων ζωγράφων και γλυπτών με το ίδιο θέμα, μία «δημιουργική συνομιλία» ως πούμε ανάμεσα στον αρχαίο και στο σύγχρονο ελληνικό κόσμο. Επίσης μπορεί να δημιουργηθούν δίπλα στις πρεσβείες μας θεσμοί που θα υποδεχτούν και θα προωθούν ιδέες για τον ελληνικό πολιτισμό και θα έχουν ένα διαχρονικό χαρακτήρα.

Η επικοινωνιακή στρατηγική τέτοιων γεγονότων σε άλλες χώρες πρέπει να στοχεύει στην ανάδειξη και προβολή με σύγχρονα μέσα του πολιτιστικού

αποθέματος της χώρας. Παρόλα τα βήματα που έχουν γίνει, μέχρι τώρα, δυστυχώς δεν έχει ακόμα τύχει της διαχείρισης εκείνης που θα αναδείξει τον ελληνικό πολιτισμό σε ένα ισχυρό μοχλό ανάπτυξης και προσέλκυσης επενδύσεων.

Η προβολή στο εξωτερικό «του προσώπου» του ελληνικού πολιτισμού συντελεί και στην αλληλοκατανόηση των λαών, λειτουργεί και ως μεγάλη διαφημιστική καμπάνια για την προσέλκυση επιπλέον τουριστικών ρευμάτων προς τη χώρα μας, προωθώντας ταυτόχρονα τη λεγόμενη «ήπια ισχύ», χρήσιμη για διεύρυνση των συμμαχιών μας και σε άλλα θέματα εθνικού χαρακτήρα.

Η υλοποίηση μορφωτικών, πολιτιστικών προγραμμάτων από ιδρύματα, ινστιτούτα, φορείς πολιτισμού, με καθοριστική τη συμβολή του κράτους στην εξεύρεση χρηματοδότησης και με τη συνδρομή χορηγών από ανθρώπους της ελληνικής επιχειρηματικότητας, μπορούν να εμπλουτίσουν το περιεχόμενο της πολιτιστικής διπλωματίας, καθιστώντας την ελληνική παρουσία πιο ισχυρή.

Σήμερα που η δύναμη του διαδικτύου διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο και η πλειοψηφία των πολιτών πλέον έχει πρόσβαση στις πληροφορίες και στις εικόνες που μεταφέρονται, έχοντας τη δυνατότητα οι πολίτες να είναι ενεργοί συμμετέχοντες μέσω των κοινωνικών δικτύων, μπορεί να αναδεικνύεται η διπλωματία των πολιτών σε μία δημόσια διπλωματία και να ασκεί πολύ μεγαλύτερη επιρροή στα τεκταινόμενα στη διεθνή σκηνή.

Η πολιτιστική διπλωματία πλέον κατέχει μία εξαιρετική θέση μετά την πολιτική και το εμπόριο σε παγκόσμια κλίμακα. Κάθε φορά όμως απαιτείται επεξεργασμένη στρατηγική, ώστε ο χρήστης ή ο κοινωνός του ελληνικού πολιτισμού στην άλλη άκρη του κόσμου να διακρίνει την ιδιαιτερότητα των στοιχείων και τα ξεχωριστά χαρακτηριστικά, τη μοναδικότητα του ελληνικού πολιτισμού. Ο ελληνικός πολιτισμός διακρίνεται για την οικουμενικότητά του και τις μεγάλες διαχρονικές αξίες που εκπέμπει, είναι ένας πολιτισμός ανθρωποκεντρικός, για αυτό μπορεί να μιλήσει στον νου και στην καρδιά των ανθρώπων αρκεί να χρησιμοποιηθούν σύγχρονα μέσα και μορφές.

Ο πολιτισμός μας θεωρείται η βαριά βιομηχανία της Ελλάδας και για αυτό θα πρέπει να αποτελεί διαρκώς ένα βασικό εξαγωγίμο είδος. Σε αυτήν συμπεριλαμβάνονται μουσεία, ιστορία του ολυμπισμού, αρχαία δραματική τέχνη, αρχιτεκτονική, εικαστικές τέχνες, οι μεγάλοι αρχαίοι φιλόσοφοι και η αρχαία ελληνική γραμματεία, μεγάλα ιστορικά γεγονότα, όπως μάχη του Μαραθώνα και ναυμαχία Σαλαμίνας με καθοριστικό ρόλο για το ρου της ιστορίας, αλλά και σύγχρονοι ζωγράφοι, ποιητές-Καβάφης, Σεφέρης, Ελύτης, Ρίτσος συγγραφείς όπως Καζαντζάκης εικονικά μουσεία όπως αυτό του Μ. Αλεξάνδρου, μπορούν να δώσουν μία άλλη διάσταση στον σύγχρονο κόσμο, να μεταφέρουν «το πρόσωπο» μιας άλλης Ελλάδας στα πέρατα του κόσμου. Ο ψηφιακός μετασχηματισμός θα δημιουργήσει νέα πολιτιστικά δρώμενα με την ψηφιακή τους αναπαράσταση, για τον εμπλουτισμό των εκφραστικών μέσων που χρησιμοποιούμε για να διεισδύσουμε στα βαθύτερα της ανθρώπινης ψυχής και να έχουμε το μεγαλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

Η τέχνη στο απόγειο της Αναγέννησης: Ο 16ος αι. (Cinquecento)

Του Γιώργου Σταϊνχάουερ,
Αρχαιολόγου, τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων

«Πρώιμη Αναγέννηση σημαίνει για μας λεπτοκαμωμένες παρθενικές μορφές με πολύχρωμα φορέματα, ολάνθιστα λιβάδια, πέπλα που ανεμίζουν στον αέρα, ευρύχωρες στοές με τόξα που γεφυρώνουν κομψούς κίονες. Μια απλή και λιγάκι παραμυθένια πραγματικότητα» (Wöffling, Η Κλασική Τέχνη, μτφρ. Λυδάκη). Το Quattrocento με τα φωτεινά, καθαρά χρώματα και περιγράμματα και την χαριτωμένη αφήγηση, του θα γοητεύουν πάντα τον επισκέπτη της Φλωρεντίας, δεν ξεπέρασε πράγματι ποτέ την κληρονομιά του πλούσιου Νεογοθικού ρυθμού. Τα κλασικά στοιχεία στη θεματογραφία (π.χ. στην Γέννηση της Αφροδίτης του Μποτιτσέλι), στην απόδοση του σώματος και στην αρχιτεκτονική πλαισίωση της σκηνής (στον

Αγ. Σεβαστιανό του Μαντένια), δεν σημαίνουν κάποια βαθύτερη αλλαγή του πνεύματος. Ο πίνακας παραμένει δέσμιος των παραδόσεων: της συμμετρικής παράταξης των μορφών στο πρώτο πλάνο, όπως και της εμμονής στη λεπτομέρεια σε βάρος μιας ενιαίας σύλληψης της μορφής και της σκηνής. Η ανακάλυψη της ανατομίας συμβαδίζει έτσι με μια αδιαφορία για την οργανική ενότητα, την πλαστικότητα και το βάρος του σώματος η ανακάλυψη -και το πάθος- της προοπτικής με την αδυναμία σύνθεσης στο χώρο: η συνήθως πολυπρόσωπη σκηνή διαδραματίζεται μπροστά σε ένα ενιαίο τοίχο, μια κιονοστοιχία, μια κόγχη, ένα δάσος ή με φόντο ένα μακρινό και συγχρόνως χειροπιαστό (καθώς λείπει η αίσθηση της ατμοσφαιρικής απόστασης) τοπίο. Η προσφορά της αρχαιότητας είναι

κυρίως λογοτεχνική (Οβίδιος, Πλίνιος, Λουκιανός, Φιλόστρατος κλπ).

Σε τι ακριβώς συνίσταται η νέα διάσταση στην καλλιτεχνική έκφραση, που χαρακτηρίζει την ώριμη Αναγέννηση του

Εικ. 3. Ο Λαοκόων (ελληνιστικό σύμπλεγμα) Βατικανό

Εικ. 1. Ο Απόλλων του Belvedere (ρωμ. αντίγραφο αγάλματος του 4ου αι. π.Χ.) Βατικανό

Εικ. 2. Ο κορμός (il torso) Belvedere (ελληνιστικό έργο) Βατικανό

Cinquecento; Πώς και από ποιούς διαμορφώνονται αυτοί οι κανόνες της τελειότητας στη σύνθεση, την απόδοση των συναισθημάτων, αυτή η ήρεμη ομορφιά και η μεγαλοπρέπεια των στάσεων και των χειρονομιών, των αρχαιοπρεπών ενδυμάτων και των αρχιτεκτονημάτων που θα αποτελέσουν τυραννικά, παραλυτικά σχεδόν δεσμά για τους επόμενους αιώνες. Ποιός υπήρξε ο ρόλος σ' αυτήν της αρχαιότητας;

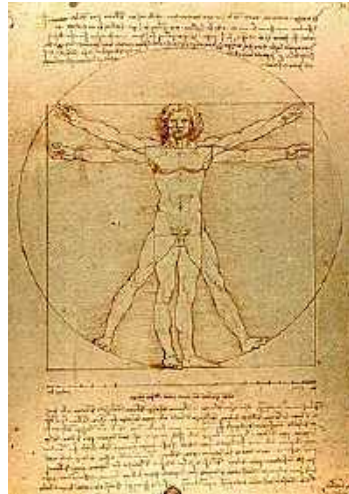
Το έδαφος είχε βέβαια προετοιμαστεί, όπως είδαμε στο προηγούμενο τεύχος, με τη σταδιακή διαμόρφωση μιας νέας αντίληψης της σωματικότητας, του χώρου και του φωτός στο έργο των μεγάλων φλωρεντίνων Μαζάτσιο, Μπρουνελέσκι, Ντονατέλλο, Πιέρο ντέλα Φραντσέσκα κλπ., ενώ ο Περουτζίνο έφερε όπως είδαμε την απαραίτητη ηρεμία στις στάσεις, την μνημειώδη απλότητα στην ενδυμασία (η σύγχρονη

Εικ. 4. Η έκθεση των αρχαίων στην αυλή του Belvedere στο Βατικανό το 1533 (σχέδιο Heemskerck)

ενδυμασία είχε αρχίσει να εγκαταλείπεται ήδη από τα 1480) και στην αρχιτεκτονική πλαισίωση. Τα πρότυπα αναζητούνται όλο και περισσότερο στα αρχαία αρχιτεκτονικά και τα γλυπτά κατάλοιπα. Αρχικά ήταν οι ρωμαϊκές σαρκοφάγοι. Μεγάλη υπήρξε η ώθηση από την τυχαία ανεύρεση στο τέλος του 15ου και στις αρχές του 16ου μιας σειράς έργων της ελληνικής και ελληνιστικής πλαστικής που θα επηρεάσουν βαθιά τους μεγάλους καλλιτέχνες του 16ου αι., όχι μόνο με τον μορφολογικό πλούτο τους αλλά και τον απόηχο του πνεύματος της ελληνικής πλαστικής που φέρουν. Ο Απόλλων Belvedere (**Εικ.1**), ο θαυμαστός κορμός (torso) του Απολλωνίου (**Εικ.2**) και βέβαια ο Λαοκόων (για τον Πλίνιο ξεχώριζε από όλα τα έργα της ζωγραφικής και της πλαστικής) (**Εικ. 3**) (1506) θα αποτελέσουν τον πυρήνα του Μουσείου του Βατικανού, μαζί την Κνιδία του Πραξιτέλη, την Αριάδνη κλπ, όλα ρωμαϊκά αντίγραφα. Παράλληλα πολλαπλασιάζονται οι ιδιωτικές συλλογές (μια ιδέα δίνουν τα σχέδια του σύγχρονου ολλανδού ζωγράφου Marten van Heemskerck που τις επισκέφτηκε το 1532-1536) (**Εικ. 4**).

Οι τρεις μεγάλοι που εκφράζουν το πνεύμα της Αναγέννησης του 16ου, και στους οποίους αναγκαστικά θα περιορισθούμε, είναι ο Λεονάρντο ντα Βίντσι (Leonardo da Vinci 1456- 1519), ο Μιχαήλ Αγγελος (Michelangelo Buonarroti 1475- 1564) και ο Ραφαέλο (Raffaello Sanzio 1483-1520). Ο πρώτος ένας κατεξοχήν αναγεννησιακός άνθρωπος, ζωγράφος, φυσιοδίφης, αρχιτέκτων, μηχανικός και θεωρητικός της τέχνης είναι αυτός που ήδη μέσα στο τελευταίο τέταρτο του 15ου αι., θα θέσει τα πρότυπα και θα βάλει τα θεωρητικά θεμέλια της νέας εποχής. Ο Μιχαήλ-Άγγελος, ποιητής, ζωγράφος, αρχιτέκτων, αλλά πάνω από όλα γλύπτης, φανατικός-όπως οι αρχαίοι- της ανατομίας και της κίνησης του ανθρώπινου (βασικά του ανδρικού) σώματος, είναι αυτός που, με τη δύναμη

Εικ. 5. Ο «άνθρωπος κατά τον Βιτρούβιο» σχέδιο του Λεονάρντο ντα Βίντσι

της προσωπικότητας και τη μακροζωία του- θα καθορίσει την παραπέρα εξέλιξη της τέχνης, οδηγώντας τους ήσσονες διαδόχους του στην υπερβολή του πάθους του μπαρόκ. Τα φώτα της κλασικής Αναγέννησης θα έχουν όμως προ πολλού σβήσει. Το τέλος της μεγάλης αυτής στιγμής της ανθρωπότητας είχε σημάνει με το θάνατο του Λεονάρντο (1519) και τον πρώιμο χαμό του Ραφαέλο (1520), του κατεξοχήν εκφραστή της χαρμόσυνης, ισορροπημένης εικόνας της ζωής που τη χαρακτήρισε. Η άλωση της Ρώμης (1527) η θρησκευτική μισαλλοδοξία της Αντιμεταρρύθμισης και η ισπανική κυριαρχία που ακολούθησαν θα σκοτεινιάσουν τον πολιτικό και τον πνευματικό ορίζοντα αποκαλύπτοντας νέα βάθη του ψυχισμού που εκφράζουν οι τυ-

Εικ. 6. Λεονάρντο ντα Βίντσι, Η Παναγία των βράχων, Λούβρο

Εικ. 7. Λεονάρντο ντα Βίντσι, Η Αγ. Άννα με την Παναγία και το Βρέφος Λούβρο

Εικ. 8. Λεονάρντο ντα Βίντσι, Ο Μυστικός Δείπνος, Μιλάνο

Εικ. 9. Λεονάρντο ντα Βίντσι, Η Μόνα Λίζα, Λούβρο

ραννισμένες μορφές του ύστερου Μιχαήλ Αγγέλου μετά το 1530 και οι εξαυλωμένες του Δομένικου Θεοτοκόπουλου (μετά το 1570). Διαφορετική θα είναι η κατεύθυνση που θα ακολουθήσει η Αναγέννηση στη Βενετία. Στον Giorgione και τον Tiziano το βασικό μέσο έκφρασης δεν είναι η πλαστική μορφή, αλλά το χρώμα, που προσφέρει η υγρή ατμόσφαιρα των καναλιών, η ποικιλία και ο πλούτος των ενδυμασιών, η χλιδή των εσωτερικών των παλατιών αλλά και η φύση της Terra ferma. Έτσι την ίδια στιγμή που η επιρροή του Μιχαήλ Αγγέλου και το σύγχρονο αντιδραστικό κλίμα οδηγούν τη ρωμαϊκή σχολή σε ένα μανιεριστικό αδιέξοδο,

Εικ. 12. Μιχαήλ Άγγελος Pietà, Αγ. Πέτρος Ρώμη

Εικ. 10. Η μάχη του Anghiari (σχέδιο του Rubens)

Εικ. 11. Μιχαήλ Άγγελος, Κενταυρομαχία, ανάγλυφο, οικία Buonarroti Φλωρεντία

ο ανεξάρτητος χαρακτήρας της εμπορικής ενετικής δημοκρατίας θα επιτρέψει την ανάπτυξη μιας κοσμικής ζωγραφικής παράδοσης, όπου την ευλαβική εικόνα αντικαθιστά ο πίνακας με μυθικά κυρίως θέματα που προορίζεται για το στούντιο του αρχοντικού του πλούσιου συλλέκτη.

Αυτά τα γενικά. Για να καταλάβουμε ωστόσο τι αυτά σημαίνουν πρέπει να αφήσουμε τα ίδια τα έργα να μιλήσουν για τη ζωή και το έργο τους έχουμε το ανεκτίμητο έργο του Vasari.

Λεονάρντο ντα Βίντσι. Τα εκατοντάδες σχέδια που σώθηκαν αποκαλύπτουν έναν άνθρωπο με ατέλειωτη αγάπη και ενδιαφέρον για τα πάντα πάνω σ' αυτή τη γη: από τη δομή και την ανατομία του ανθρώπινου σώματος, την έκφραση του προσώπου έως τα σχήματα των φυτών και των ζώων, την κίνηση του αλόγου όπως και την ακινησία του βράχου και τις τεχνολογικές δυνατότητες του ανθρώπινου νου. Έγραψε για τη ζωγραφική όπως και για την πολιορκητική. Η προσφορά του στην τέχνη, που αναγνωρίζουμε στους λίγους σωζόμενους πίνακες, τοιχογραφίες και τα σχέδια του, υπήρξε τεράστια: Είναι αυτός που πρώτος αναγνώρισε τη σημασία της ενότητας που πρέπει

να έχει το έργο τέχνης: ξέρει πώς να τονίσει το ουσιώδες σε μια σύνθεση, πώς να επεξεργαστεί το κεντρικό μοτίβο και να τα υποτάξει σ' αυτό τα υπόλοιπα, συνδυάζοντας την ελευθερία της κίνησης των μορφών με την οργάνωση τους σε ένα δομημένο -όχι πλέον αυστηρά συμμετρικό- σύνολο. Είναι επίσης αυτός στον οποίο οφείλουμε την ολοκλήρωση της μορφής: πρώτος αυτός θα μελετήσει συστηματικά τις αναλογίες του ανθρώπινου σώματος (Εικ. 5) και θα αποδώσει με αξεπέραστη ευαισθησία την πλαστικότητα της σάρκας, την τρυφερή υφή της επιδερμίδας και της μαλακής, κυματιστής κόμης, αξιοποιώντας την αίσθηση του ατμοσφαιρικού βάθους και το παιχνίδι του φωτός μπροστά στο σκοτεινό φόντο, μεταβάλλοντας συγχρόνως το πρόσωπο σε ένα καθρέφτη της ψυχής. Ένα μεγάλο μέρος της δημιουργίας του ανήκει ακόμα στον 15ο αι. Στην **Παναγία των Βράχων** του 1494 (στο Λούβρο, με μια παραλλαγή στο Λονδίνο) (Εικ. 6) η γονατιστή μετωπική Παναγία σκύβει ελαφρά το κεφάλι στο πλάι αγκαλιάζοντας τον μικρό Αγ. Ιωάννη που προσκυνά, ενώ απλώνει το δεξί μπροστά, πάνω από το βρέφος Ιησού που ευλογεί. Πίσω

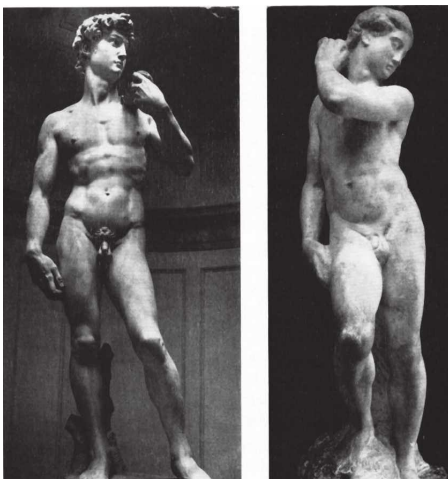

Εικ. 13. Μιχαήλ Άγγελος Η Παναγία της Κλίμακος, ανάγλυφο, οικία Buonarroti, Φλωρεντία

Εικ. 14. Μιχαήλ Άγγελος Η Παναγία της Bruges, Notre Dame Bruges

του ένας ωραίος γονατισμένος άγγελος στρέφει το κεφάλι στον θεατή, ενώ με το λεπτό χέρι του δείχνει στο κέντρο της εικόνας. Η τέλεια τριγωνική σύνθεση, όχι απλώς προβάλλεται μπροστά, αλλά ήδη εντάσσεται στο σκοτεινό μυστηριώδες βραχώδες τοπίο που φωτίζουν κάποια ανοίγματα. Το μοτίβο θα ολοκληρωθεί στην πυκνή αλλά παρά ταύτα καθαρή και ήρεμη -βασισμένη σε απλά γεωμετρικά σχήματα- εγγραφή μέσα σε ένα ισόπλευρο τρίγωνο του πλέγματος των τριών μορφών του (ατέλειωτου) πίνακα με την **Αγ. Άννα την Παναγία και το Βρέφος** (1501- 1519), επίσης στο Λούβρο (εικ.7). Η

Εικ. 17. Μιχαήλ Άγγελος α) Δαβίδ, Φλωρεντία Accademia (β) Απόλλων, Φλωρεντία Bargello

Εικ. 15. Μιχαήλ Άγγελος Tondo Pitti, Φλωρεντία, Bargello

Μαρία κάθεται λοξά στα γόνατα της μητέρας της που αποτελεί τη κορυφή της πυραμίδας η ίδια σκύβει και πιάνει με τα δύο χέρια της τον μικρό Ιησού με το αρνάκι που στρέφει σ' αυτή το κεφάλι, έτσι ώστε όλες οι μορφές να αποδίδονται σε αντιθετική κίνηση και οι αντίθετες τάσεις να συγκλίνουν σε ένα σύνολο. Στο σχήμα δίνουν ζωντάνια η αρμονία των γραμμών των ώμων και της κεφαλής της Μαρίας και η τρυφερότητα της έκφρασης της. Το αριστούργημα της συνθετικής ικανότητας του Λεονάρντο είναι όμως ο **Μυστικός Δείπνος** (1494-1498) στο Μιλάνο, (εικ.8), μια τοιχογραφία σε μεγάλο βαθμό κατεστραμμένη από την πειραματική χρήση των χρωμάτων από τον Λεονάρντο και τις κακουχίες της συντήρησης. Σε αντίθεση με τη παραδοσιακή (Καστάνιο, Guirlandaiο) παράταξη χωρίς πραγματική ενότητα των μαθητών, με τον Ιούδα απομονωμένο στην απέναντι πλευρά του τραπεζιού, ο Λεονάρντο πετυχαίνει μια μοναδική σε ένταση και ενότητα σύνθεση. Ο Ιησούς ήρεμος, μεγαλόπρεπος με απλωμένα τα χέρια προβάλλεται μπροστά στο φωτεινό κεντρικό άνοιγμα στο βάθος της προοπτικής αίθουσας αποτελεί το επίκεντρο μιας προσεκτικά ισορροπημένης σύνθεσης των μαθητών, σε δύο ομάδες των τριών δεξιά και αριστερά του, κατά μήκος του τραπεζιού που κόβει οριζόντια την αίθουσα. Ο λόγος του δείχνει να τους έχει διαπεράσει σαν κεραυνός: η ένταση και οι συναισθηματικές

Εικ. 16. Μιχαήλ Άγγελος Βάκχος, Φλωρεντία Bargello

αντιδράσεις, έκπληξη, διαμαρτυρία, θυμός στην αναγγελία της προδοσίας απλώνεται μαζί με την είδηση από το κέντρο στα άκρα. Στο πασίγνωστο πορτρέτο της **Μόνα Λίζα (Τζοκόντα)** που ζωγράφησε το 1503, (εικ. 9) για πρώτη φορά ο Λεονάρντο αποδίδει τη μορφή σε τρία τέταρτα, σε μια γεμάτη αξιοπρέπεια στάση. Τα ξυρισμένα φρύδια και το ψηλό αποψιλωμένο μέτωπο ανήκουν ακόμα στη μόδα του 15ου. Το απαλό χαμόγελο που από τις γωνιές των χειλιών απλώνεται χαϊδευτικά σε ολόκληρο το πρόσωπο της μπορεί να κρύβει κάποιο μυστικό.

Εικ. 18. Μιχαήλ Άγγελος Tondo Doni, Φλωρεντία Uffizi

Εικ. 19. Μιχαήλ Άγγελος. Σχέδιο της μάχης της Cascina (αντίγραφο του Sebastiano Sangallo) Βρετανικό Μουσείο

αυτό που σίγουρα φανερώνει είναι η ενότητα της μορφής και η μοναδική ευαισθησία στην απόδοση της γυναικείας μορφής, από την οποία θα αντλήσει ο Ραφαέλο. Χαρακτηριστική της συνθετικής ικανότητας, όπως και της αγάπης του Λεονάρντο για τα άλογα, είναι η σφικτή συμπλοκή τεσσάρων ιππέων, μια σκηνή της **μάχης του Anghiari**, από μια ανολοκλήρωτη τοιχογραφία, δημοτική παραγγελία για το palazzo Vecchio της Φλωρεντίας, γνωστή από την περιγραφή του Vasari, τα σχέδια του Λεονάρντο και μια χαλκογραφία του Rubens (εικ. 10).

Η ιδιαίτερη-αποκλειστική θα λέγαμε- κλίση του **Μιχαήλ Άγγελου** στην εκφραστική πλαστική δύναμη του ιδανικού ανθρώπινου σώματος, διακρίνεται ήδη στα πρώτα έργα του, όταν μαθήτευε στο Μουσείο του κήπου και την Πλατωνική (Νεοπλατωνική) ιδεολογία του περιβάλλοντος της Ακαδημίας των Μεδίκων. Παράδειγμα η εμπνευσμένη από ρωμαϊκές σαρκοφάγους **Κενταυρομαχία** (εικ.11). Στο πρώτο μεγάλο έργο του -που διατηρεί ακόμα μνήμες του 15ου αι.- την **Pieta** (1498-1499), στον Αγ. Πέτρο (εικ. 12), ο νεαρός καλλιτέχνης θα λύσει με τον πιο ικανοποιητικό τρόπο το πλαστικό πρόβλημα του συμπλέγματος μιας καθισμένης γυναίκας, που φέρει στα γόνατά της το οριζόντιο σώμα ενός ενήλικα που γνωρίσαμε ήδη στην **Pieta Avignon** (βλ. στο προηγούμενο τεύχος εικ.4) «Όλα είναι περιστροφί-

Εικ. 22. Μιχαήλ Άγγελος (α-β) ημιτελή αγάλματα «σκλάβων», Φλωρεντία Accademia

Εικ. 20. Μιχαήλ Άγγελος «θνήσκων σκλάβος», Λούβρο

Εικ. 21. Μιχαήλ Άγγελος «επαναστάτης σκλάβος», Λούβρο

κή κίνηση, τα σώματα σχετίζονται άνετα μεταξύ τους, η Μαρία φέρει το σώμα του γιου της χωρίς να συντρίβεται από το βάρος, ενώ το νεκρό σώμα του Χριστού αναπτύσσεται ξεκάθαρα προς όλες τις πλευρές και κάθε λεπτομέρεια του είναι φορτισμένη με έκφραση. Οι υψωμένοι ώμοι και το γερμένο κεφάλι δημιουργούν ένα αίσθημα πόνου με αξεπέραστη εκφραστική δύναμη. Η Μαρία γέρνει σιωπηλά το κεφάλι, τα χαρακτηριστικά του προσώπου της φαίνονται παγωμένα και μόνο με το κατεβασμένο αριστερό χέρι έχει κάτι να πει: με τη μισοάνοικτη παλάμη συνοδεύει το σιωπηλό μονόλογο του πόνου» (Wöffling, ό.π.). Ακολουθεί η ασυνήθιστη, εμπνευσμένη από αρχαία ανάγλυφα **Παναγία της Κλίμακας** (1501) (εικ. 13) και η **Παναγία με το παιδί Ιησού της Bruges** (1501- 1504) (εικ. 14), ένα άγαλμα που απομακρύνεται από την παράδοση με την ασυνήθιστη σοβαρότητα του ύφους και τη διάζευξη των δύο μορφών: το παιδί δεν βρίσκεται πια στην αγκαλιά της μητέρας αλλά όρθιο ανάμεσα στα γόνατά της. Τον τύπο ης Μητέρας με το Βρέφος θα αναπτύξει

Εικ. 23. Μιχαήλ Άγγελος ημιτελές άγαλμα «σκλάβου», Φλωρεντία Accademia

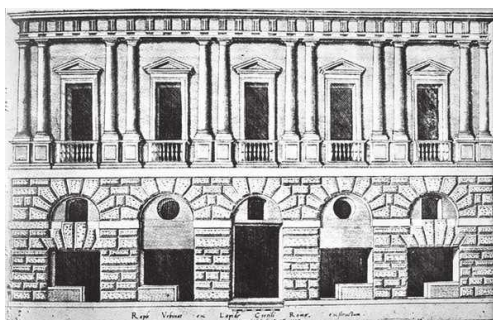

Εικ. 24. Μιχαήλ Άγγελος Μωϋσής (από το μαιωσείο του πάπα Ιουλίου Β'). S.Pietro in Vincoli, Ρώμη

Εικ. 25. Bramante, Αγ. Πέτρος Μετάλλιο για τη θεμελίωση του ναού το 1506

ο Μιχαήλ Άγγελος παραπέρα στο **tondo Pitti** (1403–1504) (εικ. 15), όπου τη συνηθισμένη φλωρεντινή Παναγία και το λεπτεπίλεπτο κεφάλι της Pietà και της Παναγίας Brugges, αντικαθιστά ένας δυναμικός τύπος γυναίκας η οποία σε απόλυτη μετωπικότητα κοιτάζει κατευθείαν το θεατή, ενώ το σοβαρό παιδάκι γέρνει κουρασμένο στον ώμο της. Αντίστοιχη είναι η εξέλιξη του πρωίμου Μιχαήλ Αγγέλου στην απόδοση της ανδρικής μορφής: στον **Βάκχο** (1498) (εικ. 16), ένα παχουλό, κάπως θηλυπρεπή νεαρό που κοιτά την κούπα το κρασί ενώ προσπαθεί να κρατήσει την ισορροπία του, αναγνωρίζουμε

Εικ. 26. Bramante, Το σπίτι του Ραφαέλο

τη συνέχεια του φλωρεντινού νατουραλισμού του Donatello. Την αποστασιοποίηση από εκείνη την παράδοση, από τον ήρεμο ρωμαιο **Δαυίδ** του Donatello, όπως και από τον κομψό νεαρό του Verrochio, θα δείξει ο εντυπωσιακός για την ωμότητα -και την ασχήμια- τα τεράστια χέρια, την άκομψη κίνηση και το τεράστιο άδειο τρίγωνο ανάμεσα στα πόδια- κολοσσιαίος (πάνω από πέντε μέτρα) Δαυίδ (1501-1504) (εικ.17α), που η νέα δημοκρατία έστησε εμβληματικά δίπλα στην είσοδο της Signoria. Η απόσταση είναι ωστόσο ακόμη μεγάλη από την κίνηση και το βάθος του σώματος του «Απόλλωνα» της ώριμης περιόδου γλύπτη (εικ.17β). Η αλλαγή βλέπουμε να προετοιμάζεται στα σχέδια για τη μάχη της Cascina. Η τοιχογραφία που θα στόλιζε μαζί με εκείνη της μάχης του Anghiari του Λεονάρντο το εσωτερικό του παλατιού της Signoria, έμεινε όπως και εκείνη ανολοκλήρωτη, λόγω της επείγουσας πρόκλησης -ουσιαστικά εντολής- το επόμενο έτος (1505) του Πάπα Ιουλίου Β' να έρθει στη Ρώμη. Από το σωζόμενο σχέδιο (σε αντίγραφο του Μιχαήλ Άγγελος Σανγκάλο) είναι φανερό ότι αυτό που ζητούσε να δώσει ο Σεμπαστιάνο δεν ήταν μια σκηνή μάχης, όπως αυτές του 15ου, αλλά ένα επεισόδιο, εν προκειμένω τον αιφνιδιασμό από τον εχθρό των στρατιωτών που λούονταν· το ζητούμενο γι' αυτόν ήταν μια σπουδή στο ανδρικό σώμα ως ένα ενιαίο οργανισμό σε όλες τις δυνατές κινήσεις, στροφές, κλίσεις, βραχύνσεις κλπ. (εικ. 19). Αυτή η εμμονή στην απόδοση της κί-

Εικ. 28. Bramante, Η αυλή της μονής S. Maria della Pace, Ρώμη, 1504

Εικ. 27. Bramante, Ο κυκλικός ναΐσκος (Tempietto) στον S.Pietro in Montorio Ρώμη 1502

νησης του σώματος και στις πολύπλοκες συνθέσεις θα τον οδηγήσει ενδεχομένως σε αισθητικά ενοχλητικές λύσεις, όπως π.χ. του μοτίβου της Αγίας Οικογένειας στο **Tondo Doni** 1506/7 (εικ. 18), όπου η Παναγία, μια χοντροκόκκαλη αντρογυναίκα καθισμένη στο έδαφος, στρέφεται για να παραλάβει το παιδί που της παραδίδει πάνω από τον ώμο της ο καθισμένος πίσω της Ιωσήφ· «ένα «κουβάρι μορφών με παράξενη περιστροφική κίνηση» που είχε -υποτίθεται- ως σκοπό να ξεπεράσει σε πολυπλοκότητα-αλλά με τί κόστος!- τη σύνθεση της Αγ. Άννας με την Παρθένο του Λεονάρντο (ό.π.).

Η πρόσκληση στη Ρώμη είχε απαρχής συνδυασθεί με την πρόθεση του πάπα για την κατασκευή του προσωπικού μαιωσλείου του. Στον γλύπτη τούτο θα έδινε επιτέλους την ευκαιρία για ένα μεγάλης κλίμακας έργο (το σχεδίασε σαν ένα πολυώροφο μνημείο με 40 αγάλματα, ανάγλυφα κλπ). Η πραγματοποίηση έμελλε ωστόσο, με τις συνεχείς διακοπές και τροποποιήσεις των σχεδίων να εξελιχθεί, όπως είπε ο ίδιος στην «τραγωδία της ζωής» του. Από το προβλεπόμενο διάκοσμο του ισογείου σώζονται οι δύο «σκλάβοι» του Λούβρου απεικόνιση των ψυχικών καταστάσεων του ανθρώπου (εικ. 20,21), ο οποίος παλεύ-

Εικ. 29. Μιχαήλ Άγγελος Capella Sistina, Γενική άποψη της οροφής

ει να αποτινάξει τη νάρκη και να απελευθερωθεί από τα δεσμά της ύλης. Η ιδέα είναι νεοπλατωνική- το μοτίβο πιθανόν εμπνευσμένο από ένα αρχαίο έργο, το νεκρό Νιοβίδα. Η αίσθηση όμως της μορφής που αγωνίζονται να βγει μέσα από τον όγκο του μαρμάρου, συνδέεται άμεσα -όπως δείχνουν οι ημιτελείς «σκλάβοι» της Φλωρεντίας (Εικ. 22- 23)-, με τον τρόπο δουλειάς του Μιχαήλ Αγγέλου που κυριολεκτικά ξεσκάβει τις μορφές του από την μπροστινή επιφάνεια του μαρμάρου. Για τον όροφο του μαυσωλείου του Ιουλίου Β' προ-οριζόταν ο καθισμένος Μωϋσής (Εικ. 24), σε μια λανθάνουσα κίνηση έτοιμος να τιναχτεί από τη θέση του (όπως και οι «σκλάβοι»

θα ολοκληρωθεί το 1513). Η διακοπή των εργασιών στο μνημείο ήδη το 1506, οφείλεται στην απόφαση του πάπα για τη θεμελίωση του Αγ Πέτρου, που αναθέτει στον αρχιτέκτονα Bramante, τον δημιουργό του κλασικού αναγεννησιακού ρυθμού (Εικ. 25- 28). Στον Μιχαήλ Άγγελο που θα αντιδράσει δραματικά, θα ανατεθεί το 1508 η ζωγραφική διακόσμηση της οροφής της Capella Sistina. Εκεί ο μεγάλος γλύπτης θα υλοποιήσει με το χρωστήρα, σχεδόν μόνος ασταμάτητα δουλεύοντας ανάσκελα στην σκαλωσιά, αυτό που δεν του επιτράπηκε να κάνει με τη σμίλη. Η θολωτή οροφή του παρεκκλησίου θα μεταμορφωθεί σε ένα μοναδικό έργο τέχνης: ένα αρχιτεκτόνημα που

κατακλύζει, χωρίς να επηρεάζει τη δομή του, η ανθρώπινη μορφή, σε μια απίστευτη ποικιλία στάσεων, αντλημένων από το ντοσιέ των προπαρασκευαστικών σχεδίων της μάχης της Coscina, του παπικού τάφου και από τη μελέτη των αρχαίων γλυπτών. Ως προς το θέμα είναι ένας λαμπρός ύμνος στη Δημιουργία και την αναμονή της έλευσης του Κυρίου (Εικ. 29- 30). Η ζώνη των ημικυκλικών τόξων των πέντε παραθύρων και των αντίστοιχων αετωματικών ημιχώνων που τα επιστέφουν είναι αφιερωμένη στην μακρά σειρά των προγόνων του Ιησού, με τα ευρύχωρα τριγωνικά διαστήματα μεταξύ τους να κοσμούν οι επιβλητικοί θρόνοι με τους πέντε προφήτες (κάποιοι θυμίζουν άμεσα τον Μωϋσή του παπικού τάφου) και τις πέντε αρχαίες Σιβύλλες, που υποτίθεται ότι προβλέψανε τον ερχομό Του· όλες οι μορφές σε μνημειώδεις στάσεις με βαριές απλές κλασικές ενδυμασίες. Δύο ακόμη προφήτες βρίσκονται στα δύο άκρα της οροφής: δυτικά, πάνω από την είσοδο, ο Ζαχαρίας, ανατολικά πάνω από το βωμό, ως σύμβολο της Ανάστασης, ο Ιωνάς. Και οι δύο παλαισιώνονται στα εκατέρωθεν ημιχώνια με σχετικές σκηνές από την Παλαιά Διαθήκη: πάνω από την είσοδο η Ιουδήθ και ο Δαυίδ με τον Γολιάθ, πάνω από το ιερό η σταύρωση του Χαμάν από τον Αρταξέρξη και ο χαλκός όφης του Μωυσή. Η σχεδόν επίπεδη θολωτή οροφή αρθρώνεται αντίστοιχα σε εννέα διαμερίσματα, που ορίζουν

Εικ. 30. Μιχαήλ Άγγελος Capella Sistina, Το ανατολικό τμήμα της οροφής

Εικ. 31. Μιχαήλ Άγγελος Capella Sistina, Ο απαγορευμένος καρπός και η Έξωση από τον Παράδεισο

κάτω ένα συνεχές γραπτό γείσο και κατά μήκος της οι επιστρώσεις των πεσσών των θρόνων, πάνω στους οποίους κάθονται, σε μια θαυμαστή ποικιλία στάσεων, εμπνευσμένων από το torso Belvedere (βλ. εικ. 2) τα αντικριστά ζεύγη των νεαρών γυμνών (ignudi) «σκλάβων», μια τεράστια σπουδή του γυμνού, βασικά του ανδρικού, όχι του γυναικείου· στις σπάνιες εξαιρέσεις ανήκει η αισθησιακή Εύα (Εικ. 31) που νωχελικά, σχεδόν ασυνείδητα παίρνει το μήλο. Τα διαμερίσματα της οροφής καλύπτουν εννέα πίνακες: εναλλάξ πέντε μεγάλοι πάνω από τα παράθυρα και πέντε μικρότεροι, που πλαισιώνουν οι νεαροί «σκλάβοι» με χαλκόχρωμα μέταλλα ανάμεσα τους. Τα θέματα των πινάκων είναι οι μεγάλες στιγμές της Γένεσης, από τη δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου, έως την πτώση, την έξωση, τον κατακλυσμό, τη θυσία και τη γελοιοποίηση του μεθυσμένου Νώε. Όσο πλησιάζουμε από την είσοδο στο ιερό και στη Γένεση του κόσμου (Εικ. 32, 33, 34) τα χρώματα ανοίγουν, το τοπίο περιορίζεται, π.χ. μόνο το δέντρο δηλώνει τον Παράδεισο, οι μορφές είναι λιγότερες και μεγαλύτερες, το σχέδιο τελειοποιείται, με αποκορύφωμα την αξεπέραστη σύλληψη της στιγμής της δημιουργίας του ανθρώπου (Εικ. 35). Η οροφή της Capella Sistina αποτελεί το απαύγασμα της τέχνης

Εικ. 32. Μιχαήλ Άγγελος Capella Sistina, Η θυσία του Νώε

της Ώριμης Αναγέννησης, ένα μοναδικό αριστούργημα, ξαναγεννημένο μετά τον καθαρισμό στην πρώτη λάμψη του, που όμως λόγω της θέσης του μόνο διακινδυνεύοντας το στραβολαίμασμα μπορεί κανείς να απολαύσει. Η συνέχεια του έργου του Μιχαήλ Άγγελου στο οποίο ανήκει και η Δεύτερη Παρουσία στο ίδιο παρεκκλήσι απηχεί μια διαφορετική αντίληψη του κόσμου στον οποίο θα επανέλθουμε όταν θα έρθει η ώρα να μιλήσουμε για το τέλος της Αναγέννησης. Το επόμενο τεύχος θα είναι αφιερωμένο στον τρίτο μεγάλο εκπρόσωπό της, τον Ραφαέλο και στη σχολή της Βενετίας.

Εικ. 33. Μιχαήλ Άγγελος Capella Sistina, Η πλάση της γυναίκας

Εικ. 34. Μιχαήλ Άγγελος, Capella Sistina, Ο διαχωρισμός των υδάτων

Εικ. 35. Μιχαήλ Άγγελος, Capella Sistina, Η πλύση του ανθρώπου

Μάχες στην Αττικοβοιωτία την περίοδο Μαΐου-Σεπτεμβρίου 1829 μέχρι πριν την τελευταία μάχη της Πέτρας

Του Κωνσταντίνου Σ. Γιαννακού

Το αφιέρωμα στην Ελληνική Επανάσταση του 1821, κατά την διακοσιοστή επέτειο από την κήρυξη της (2021), έχει παρουσιασθεί μέχρι τώρα στα τέσσερα τεύχη του περιοδικού ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ του 2021 (Α, Β, Γ, Δ) και στα προηγούμενα δύο του 2022 (Α, Β). Στο παρόν τεύχος κρίνουμε αναγκαίο να παρουσιασθούν οι καθοριστικές μάχες που έλαβαν χώρα στην Αττικο-Βοιωτία¹ – εποχή κατά την οποία η Ακρόπολις των Αθηνών ευρίσκετο υπό Τουρκική κατοχή [Μάιος 1827 (μετά τον θάνατο του Γεωργίου Καραϊσκάκη) έως την τελευταία μάχη της Πέτρας της Βοιωτίας (12-13/24-25 Σεπτεμβρίου 1829)]. Μετά τη μάχη της Πέτρας απελευθερώθηκε ολόκληρη η Στερεά Ελλάδα· υπενθυμίζεται ότι η Ακρόπολις των Αθηνών παραδόθηκε στους Έλληνες από την Τουρκική φρουρά την 1-3-1833, η οποία και αποχώρησε τελικά την 31-3-1833.

Κατ' αρχάς την άνοιξη του 1829 οι Ελληνικές δυνάμεις με εντολές του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια είχαν επιτεθεί για να διευρύνουν – μετά το Συνέδριο του Λονδίνου της 10/22 Μαρτίου 1829 – τα σύνορα του νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους πέραν του Ισθμού ώστε να περιληφθεί και η Στερεά Ελλάδα.

Στη δυτική Στερεά Ελλάδα η κατάσταση ήταν ευκολότερη: την 5η Μαρτίου παραδόθηκε στις Ελληνικές δυνάμεις η Βόνιτσα, την 12η Μαρτίου παραδόθηκε το φρούριο του Αντιρρίου, την 13η Μαρτίου ο Κραβασαράς (Αμφιλοχία), την δε 17η Απριλίου υψώθηκε η Ελληνική σημαία στη Ναύπακτο. Η πτώση της Ναυπάκτου, η οποία – ως απρόσβλητο οχυρό – καθ' όλον τον αγώνα μέχρι τότε διασφάλιζε την θέση των Τούρκων και στον Κορινθιακό και στην Στερεά, είχε άμεση επίδραση και στους Τούρκους του Μεσολογίου, οι οποίοι συνθηκολόγησαν αμαχητί την 3η Μαΐου 1829. Στις καταλήψεις αυτές έπαιξε σημαντικό ρόλο το Ελληνικό πολεμικό ναυτικό που κανονιοβόλούσε τις οχυρές θέσεις των Τούρκων (Κόκκινος, 6:400-404). Για τις τοποθεσίες που αναφέρονται στο παρόν άρθρο βλέπε Χάρτη Στερεάς Ελλάδος.

Αντίστοιχα στην ανατολική Στερεά Ελλάδα, οι

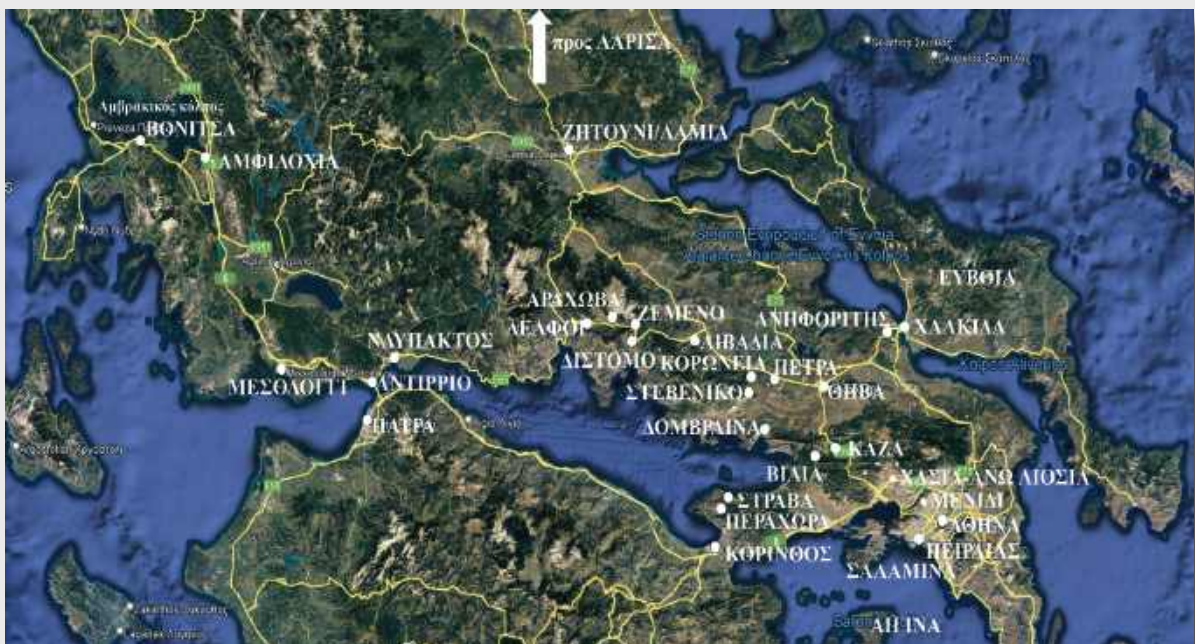
Τούρκοι κρατούσαν τη Λαμία (Ζητούνι), τη Θήβα (στις θέσεις Άγιοι Θεόδωροι, Πυρί και Πύργος με 1.500 πεζούς και 200 ιππείς) και την Ακρόπολη των Αθηνών, ενώ διατηρούσαν υπό κατοχήν και την νήσο Εύβοια. Οι συνθήκες διεξαγωγής τού πολέμου δεν ήταν τόσο ευνοϊκές για τους Έλληνες όσο στη δυτική Στερεά Ελλάδα, γιατί ο εχθρός μπορούσε πιο εύκολα να κινήσει εναντίον των Ελλήνων ισχυρές δυνάμεις από τη Λάρισα, στη Θεσσαλία, και από το κοντινό Ζητούνι. Επιπλέον, από την Εύβοια, ο Ομέρ πασάς ήταν δυνατόν κάθε στιγμή να εκστρατεύσει εναντίον της Αττικής και της Βοιωτίας. Γεωγραφικοί, τέλος, λόγοι δεν επέτρεπαν τη χρησιμοποίηση του Ελληνικού πολεμικού ναυτικού με την ίδια αποτελεσματικότητα, όπως στη δυτική Στερεά. Μολαταύτα, ύστερα από την επιτυχή έκβαση των επιχειρήσεων στον Αμβρακικό και του Αυγουστίνου Καποδίστρια στη Ναύπακτο και στο Μεσολόγγι, ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας έδωσε εντολή στον στρατάρχη Δημήτριο Υψηλάντη, που είχε κάτω από τις διαταγές του τις Δ', Ε', ΣΤ', Τ και Η' χιλιαρχίες, τη μισή δύναμη τής Γ' χιλιαρχίας και άλλα μικρότερα τμήματα, να στείλει 1.000 άνδρες σε μια οχυρή θέση απέναντι από το Βενετσιάνικο φρούριο τού Καρα-μπαμπά της Χαλκίδος (στη Βοιωτική παραλία), για να εμποδίσουν τυχόν επιδρομές των Τούρκων της Εύβοιας, και με τις υπόλοιπες δυνάμεις του να πολιορκήσει την Αθήνα. Ο Δημ. Υψηλάντης όμως, που ενισχύθηκε αργότερα και με το ιππικό του Χατζηχρήστου και τη Β' χιλιαρχία, αντί να εκτελέσει την εντολή του Ιωάννη Καποδίστρια, αποφάσισε να καταλάβει τη Θήβα, που ήταν καμένη και ερειπωμένη. Η επιχείρηση αυτή στην περιοχή της Θήβας, που κράτησε αρκετούς μήνες, παραλίγο να καταλήξει σε απώλεια όλων των εδαφών της Στερεάς που είχαν ήδη απελευθερωθεί, και κράτησε καθηλωμένες τις Ελληνικές δυνάμεις στη Θήβα (ΙΣΤ. ΕΛΛΗΝ ΕΘΝΟΥΣ ΙΒ:529-531).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπενθυμισθεί ότι η οδός που συνέδεε επί αιώνες την Αθήνα και τον Πειραιά προς βορρά με την Βοιωτία και τη λοιπή Ελλά-

1. Στο νέο Ελληνικό Κράτος δημιουργήθηκε ενιαίος Νομός Αττικο-Βοιωτίας (όπως και Φθιωτιδο-Φωκίδος κ.λπ.).

δα, διήρχετο από την Κάζα (όπου διέρχεται η παλαιά Εθνική οδός Αθηνών–Λαμίας) η οποία ευρίσκεται πολύ κοντά στη Θήβα (βλ. Χάρτη). Η επιχείρηση κατάληψης της Θήβας προφανώς αποσκοπούσε στην αποκοπή της μοναδικής αυτής οδού προς Αττική και Αθήνα από βορρά, δηλαδή ουσιαστικά στην αποκοπή των Τούρκων της Ακροπόλεως των Αθηνών από ενισχύσεις. Ο Δημ. Υψηλάντης θέλησε να καταλάβει την Θήβα και να εκτοπίσει τους Τούρκους. Προς τούτο φρόντισε να καταλάβει την κοντινή στο φρούριο του Καρα-μπαμπά οχυρή θέση του Ανηφορίτη, για να αποκόψει την μεταξύ Θήβας και Ευβοίας επικοι-

τη Χαλκίδα για να ενισχύσει τους πολιορκημένους Τούρκους της Θήβας. Στον Ανηφορίτη συγκρούστηκε με τα τμήματα του Κριεζώτη, Δυοβουνιώτη, Ράγκου και Λάζου (800 περίπου άνδρες), που τον ανάγκασαν να υποχωρήσει στη βάση του, αφού έχασε πάνω από 50 άνδρες, είχε πολλούς τραυματίες και κινδύνευσε να αιχμαλωτισθεί και ο ίδιος. Οι Έλληνες είχαν 4 νεκρούς και 13 τραυματίες, ανάμεσα στους οποίους και οι οπλαρχηγοί Τόλιος Λάζος και Βασίλης Μπούσγος. Αργότερα όμως οι Έλληνες, ύστερα από ήττα τους στον Ωρωπό εγκατέλειψαν για ένα διάστη-

Χάρτης Στερεάς Ελλάδος με τις τοποθεσίες που αναφέρονται στο άρθρο, βάσει των Google Maps.

ωνία, και απέστειλε τον Βάσσον εις την Αττική για να αποκρούσει πιθανή βοήθεια των Τούρκων από εκεί προς Θήβα.

Την 27 Μαΐου, τουρκική δύναμη από την Αθήνα (3.000 περίπου πεζοί και ιππείς με 2 κανόνια) κινήθηκε προς τη Θήβα και κτύπησε τις θέσεις των Ελλήνων στη μικρή μονή του Αγίου Ιωάννη² μεταξύ Χασιάς και Μενιδίου. Το σώμα όμως του Μαυροβουνιώτη – που είχε οχυρωθεί εκεί – κατόρθωσε να αποκρούσει την επίθεση και οι Τούρκοι, αφού έχασαν 80 περίπου άνδρες, αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στην Αθήνα.

Την 2α Ιουνίου ο Ομέρ πασάς της Εύβοιας, με 1.300 τακτικούς στρατιώτες, 800 άτακτους Τουρκαλβανούς, 150 περίπου ιππείς και 2 κανόνια, ξεκίνησε από

μα το οχύρωμα του Ανηφορίτη, γιατί το θεώρησαν εκτεθειμένο. Έτσι οι Τούρκοι άρχισαν πάλι να επικοινωνούν εύκολα μεταξύ Χαλκίδας και Θήβας.

Την 10η Ιουνίου, το άτακτο ιππικό του Χατζηχρήστου, σε μια αιφνιδιαστική επίθεσή του εναντίον 300 περίπου Τούρκων ιππέων μπροστά στη Θήβα, εξόντωσε 130 και αιχμαλώτισε 16 από αυτούς.

Την 21η Ιουνίου 500 περίπου Τούρκοι από τη Χαλκίδα συγκρούστηκαν με τα τμήματα των Λιακόπουλου, Ρούκη, Σπυρομίλιου, Στράτου, Ευμορφόπουλου και Σκουρτανιώτη, που είχαν καταλάβει τη θέση Μακροβούνι (ή Μαυροβούνι) πολύ κοντά στη Θήβα. Η μάχη γενικεύθηκε σε λίγο, με την άφιξη ενισχύσεων στους δύο αντιπάλους από τη Θήβα και είχε δυσμενή μάλλον για τους Έλληνες αποτελέσματα. Τραυμα-

2. Σημερινός Άγιος Ιωάννης Θεολόγος, Άνω Λιοσίων.

τίσθηκε μάλιστα εκεί θανάσιμα και ο Λιακόπουλος. Η μάχη επαναλήφθηκε την επομένη. Σε μια κρίσιμη στιγμή της η ορμητική επέμβαση τού ιππικού του Χατζηχρήστου και παράλληλα αντεπίθεση των άλλων δυνάμεων ανάγκασαν τον εχθρό να υποχωρήσει στα οχυρώματά του, αφού έχασε πάνω από 120 άνδρες.

Την 6η Ιουλίου, ο Βάσος Μαυροβουνιώτης απέκρουσε με επιτυχία στον Άγιο Ιωάννη της Χασιάς δεύτερη προσπάθεια τουρκικής δυνάμεως από την Αθήνα (2.000 άνδρες) να καταλάβουν το οχύρωμά του. Στην επιχείρηση αυτή οι Τούρκοι είχαν 250 περίπου νεκρούς και τραυματίες.

Λίγες ημέρες αργότερα, περί τα μέσα Ιουλίου, 120 ιππείς υπό τον Κώστα Σίρπη, που αντικαθιστούσε προσωρινά τον Ι. Χατζηχρήστο, και πεζοί υπό τον Ευμορφόπουλο έστησαν νυχτερινή ενέδρα στη θέση Μεσοβούνι, από όπου θα περνούσαν οι τουρκικές εφοδιοπομπές από τη Χαλκίδα. Ξημέρωσε όμως χωρίς να έχουν φανεί οι εχθροί και ο Υψηλάντης τους διέταξε να εγκαταλείψουν τη θέση. Καθώς αποχωρούσαν όμως αντιλήφθηκαν στην πεδιάδα από το Πυρί άλογα και άλλα ζώα να βόσκουν. Ο Σίρπης διέταξε τότε τους ιππείς του να τα αιχμαλωτίσουν. Καθώς όμως βρέθηκαν εκτεθειμένοι στην πεδιάδα, όρμησαν εναντίον τους Τούρκοι ιππείς από τους Αγίους Θεοδώρους και τους περικύκλωσαν. Κατέφθασαν τότε ενισχύσεις και στα δύο μέρη και η μάχη γενικεύθηκε. Το αποτέλεσμα της παράτολμης αυτής ενέργειας του Σίρπη ήταν να φονευθούν 60 Έλληνες, να πληγωθούν άλλοι τόσοι και να αιχμαλωτισθούν επίσης πολλοί. Μόλις ο Χατζηχρήστος πληροφορήθηκε την ήττα του τμήματός του, επέστρεψε στη θέση του, εμψύχωσε τους άνδρες του και μαζί αποφάσισαν να εκδικηθούν στήνοντας πάλι ενέδρα στο Μεσοβούνι. Ύστερα από λίγες ημέρες οι Τούρκοι, που αναθάρρησαν μετά την τελευταία νίκη τους, αποφάσισαν να στείλουν τους τραυματίες τους στη Χαλκίδα με συνοδεία 600 πεζών και ιππικού, ενώ περίμεναν να φθάσουν στη Θήβα εφοδιοπομπές. Η τουρκική δύναμη έφθασε στο Μεσοβούνι το πρωί της 29ης και δέχθηκε αιφνιδιαστική επίθεση. Στη μάχη που επακολούθησε οι εχθροί νικήθηκαν και τράπηκαν σε φυγή αφήνοντας στο πεδίο της μάχης 15 νεκρούς και δύο σημαίες.

Όλες οι παραπάνω πολεμικές ενέργειες του στρατού της ανατολικής Ελλάδος, παρά την αποτυχία του να εκδιώξει τους Τούρκους από την περιοχή της Θήβας, είχαν σέ γενικές γραμμές θετικά αποτελέσματα. Το κυριότερο από αυτά υπήρξε η φθορά και η καταπόνηση του εχθρού, που επέδρασαν αποφασιστικά

στη μετέπειτα εξέλιξη των γεγονότων. Ενδεικτική για την καταπόνηση των Τούρκων, που κατά τον Κασομούλη έχασαν σ' αυτές τις συγκρούσεις πάνω από 1.000 πεζούς και ιππείς, ήταν και η πρότασή τους να αποχωρήσουν από τη Θήβα και οι δύο στρατοί, με το επιχείρημα ότι για την τύχη της περιοχής αυτής θα αποφάσιζαν μελλοντικά οι Ευρωπαϊκές δυνάμεις και όχι η πολεμική ικανότητα των αντιπάλων. Ο Υψηλάντης έστειλε τους Ρούκη, Βάγια και άλλους να διαπραγματευθούν το θέμα με τους Τούρκους και τα δύο μέρη συμφώνησαν κατ' αρχάς. Για την εφαρμογή όμως της συμφωνίας στάθηκε εμπόδιο το ποιος θα αποχωρούσε πρώτος. Το ζήτημα επρόκειτο να ξανα συζητηθεί την επόμενη ημέρα, αλλά τότε ξέσπασε ανταρσία των στρατιωτών που οδήγησε στη διάλυση του στρατοπέδου του Υψηλάντη.

Στο διάστημα αυτό ο Τουρκαλβανός αρχηγός Ασλάν μπέης Μουχουρδάρης, σταλμένος από τη Λάρισα με 1.500 άνδρες, κατά τον Τρικούπη (4.000 κατά τον Κασομούλη), και βρίσκοντας αφύλακτες τις Θερμοπύλες που τις είχε εγκαταλείψει ο Τσάμης Καρατάσος, προχώρησε από το Ζητούνι προς τη Λιβαδιά και τη Θήβα και χωρίς να συναντήσει αντίσταση έφθασε ως την Αθήνα, αφήνοντας στο δρόμο του μερικές φρουρές σε διάφορα σημεία.

Στο μεταξύ ο Δημ. Υψηλάντης, που είχε υποχωρήσει στην Κάζα, ενθαρρυνόμενος και από τους επιτελείς του και τους λίγους οπλαρχηγούς που είχαν μείνει κοντά του, αντέδρασε γρήγορα και αποφάσισε να προχωρήσει με τις λιγοστές δυνάμεις του και να καταλάβει τις παλιές του θέσεις σε Αράχωβα και Δίστομο, από όπου να επιχειρήσει «νέον σχέδιον» εκστρατείας, αφού συγκεντρώσει και τα άλλα διασκορπισμένα τμήματα. Και πραγματικά, ενώ ο Ασλάν μπέης προχωρούσε ανενόχλητος από τη Λιβαδιά προς τη Θήβα, ο στρατάρχης ακολουθώντας τον δρόμο από τα Βίλια και τη Δόμβραινα, προχώρησε και οχυρώθηκε στα στενά του Ζεμενού και στο Δίστομο, όπου είχε ήδη φθάσει και το τμήμα του Σκουρτανιώτη. Ταυτόχρονα ο Κριεζώτης με την Ε' χιλιарχία στρατοπέδευσε στο Στεβενίκο³, ενώ όσοι είχαν καταφύγει στη Σαλαμίνα, αφού πληρώθηκαν για μια τριμηνία, ξεκίνησαν την 13η Αυγούστου, άλλοι διά ξηράς και άλλοι διά θαλάσσης (από την Περαιώρα και τα Στραβά), να συναντήσουν τον στρατάρχη Δημ. Υψηλάντη. Συγκεντρώθηκαν όλοι στη Δόμβραινα, από όπου προχώρησαν στο χωριό Κουτουμουλάς (σημερινή Κορώνεια τής Βοιωτίας), όπου στο μεταξύ είχε μεταφέρει το στρατηγείο τον ο Υψηλάντης.

Έτσι, μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα, με την

3. Αγία Τριάδα Βοιωτίας σήμερα.

Εικόνα 1: (αριστ.)⁴ Δημήτριος Υψηλάντης, αδελφός του Αλέξανδρου, ο οποίος απομάκρυνε τον Ασλάν μπέη από την Αθήνα και υπήρξε ο νικητής της καθοριστικής τελευταίας μάχης της Πέτρας· (δεξιά)⁵ Μαντώ Μαυρογένους (της Βυζαντινής οικογένειας⁶), η οποία ξόδεψε όλην την περιουσία της για τον αγώνα και επί πολλά έτη υπήρξε σύντροφος του Δημ. Υψηλάντη.

ψύχραιμη και δραστήρια αντίδραση τού Ιωάννη Καποδίστρια, που οδήγησε στην αναδιοργάνωση του στρατού, τη γενναία στάση του στρατάρχη Δημ. Υψηλάντη και των επιτελών του και τη φιλοτιμία όλων των ανδρών, επανορθώθηκε ένα βαρύ σφάλμα (τη διάλυση του στρατού), πού θα μπορούσε να είχε αποβεί μοιραίο. Τελικά, ο Ασλάν μπέης βρέθηκε εγκλωβισμένος ανάμεσα στην Αθήνα και τη Λιβαδιά. Η βασική διαταγή τού Κυβερνήτη είχε εκτελεσθεί και οι στρατηγικές προϋποθέσεις για τη νίκη της Πέτρας (βλ. Γιαννακός 2021) είχαν εξασφαλισθεί (ΙΣΤ. ΕΛΛΗΝ ΕΘΝΟΥΣ IB:530-531· Κασομούλης 1940, 3:114-141, 177-239· Τρικούπης 1860, 4:299-305, 319-334, 347-356· Μακρυγιάννης 1947, 2:7-24).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γιαννακός, Κωνσταντίνος. 2021. Από τη Μάχη του Αναλάτου έως την πλήρη Απελευθέρωση των Αθηνών και του Πειραιώς, ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ, 77, 2021-Δ, 10-13.

Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τόμος IB, Εκδοτική Αθηνών.

Κασομούλης, Νικόλαος. 1940. Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833, τρίτομο έργο, Αθήνα.

Κόκκινος, Διονύσιος, Α. 1974. *Η Ελληνική Επανάσταση* (Βραβείον Ακαδημίας Αθηνών), εξάτομος έκδοση, Μέλισσα, Αθήνα.

Μακρυγιάννη Στρατηγού. 1947. Απομνημονεύματα, Δίτομος έκδοσις, με Κείμενον, Εισαγωγή, Σημειώσεις υπό Γιάννη Βλαχογιάννη, Έκδοσις, Βιβλιοπωλείου Ε.Γ. Βαγιωνάκη, Αθήνα.

Μπλανκάρ Θεόδωρος/Blancard Théodore. 2006. Ο Οίκος των Μαυρογένη, Εστία, Αθήνα· μετάφραση Δήμητρα Αδαμοπούλου, André Cholou.

Τρικούπης, Σπυρίδων. 1860. Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως, έκδοσις Δευτέρα, τετράτομος, εν Λονδίνω.

4. Από το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, του Σπυρίδωνα Προσαλέντη (1830-1895)· Public domain, via Wikimedia Commons.

5. Ιστορία Ελλην Έθνους IB:283, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

6. Μπλανκάρ/Blancard 2006, 39-55· σελ. 42-43: Ο Βενετός Μοροζίνι – που βομβάρδισε τον Παρθενώνα – είναι ένας από τους κλάδους της οικογενείας των «Μαυρογένη».

Το Ιερό του Διονύσου και της Δήμητρας στην ακρόπολη της αρχαίας Σαλαμίνας

Του Γιάννη Χαιρετάκη
Δρα Αρχαιολόγου

Η αρχαία πόλη της Σαλαμίνας, πλησίον της νεότερης κωμόπολης του Αμπελακίου, τοποθετείται σε κόλπο στο ανατολικό τμήμα του νησιού (Εικ. 1). Η πόλη ορίζεται στα βόρεια από τη χερσόνησο της Πούντας και στα νότια από την χερσόνησο της Κυνόσουρας. Στο πεδινό, και εν πολλοίς καταβυθισμένο σήμερα τμήμα της πόλης, αναπτύσσονται δημόσιες δομές, ιερά και εργαστήρια. Στη νότια κλιτύ της χερσονήσου της Πούντας οι οικίες και πιθανώς και το θέατρο, ενώ στην κορυφή της ίδιας χερσονήσου, στην ακρόπολη δηλαδή της αρχαίας πόλης, κάποια ακόμα ιερά. Στην ακρόπολη πραγματοποιήσε έρευνα το 1918 ο Αντώνιος Κεραμόπουλος (Κεραμόπουλος 1923, 111-114), ενώ τη δεκαετία του 1990 η Ιφιγένεια Δεκουλάκου αποκάλυψε ένα κτηριακό συγκρότημα ιερού (Δεκουλάκου 2008, 12).

Το Ιερό

Το ιερό περικλείεται στα νότια και ανατολικά από έναν εντυπωσιακό περίβολο με αντηρίδες (Εικ. 2-3). Η κεραμική από τους χώρους του συγκροτήματος δίνει ένα χρονικό εύρος χρήσης από τα τέλη του 6ου ως τις αρχές του 1ου αι. π.Χ., ενώ η κατασκευή του συνόλου των δομών πρέπει να είχε ολοκληρωθεί στο δεύτερο μισό του 5ου αι. π.Χ. (Εικ. 4). Κάποιες μετασκευές φαίνεται ότι πραγματοποιήθηκαν και στους ελληνιστικούς χρόνους.

Στα ανατολικά ερευνήθηκε ένα μικρό αυτόνομο

κτήριο, σχήματος Π, εξωτερικών διαστάσεων 8,00 μ. επί 7,00 μ., με άνοιγμα στα δυτικά, το οποίο δύναται να ταυτιστεί με μικρό ιερό. Δυτικά του υπάρχει ένας κτιστός «βόθρος», ή τελετουργικός λάκκος. Η μη εύρεση οστών στο εσωτερικό του συνηγορεί στην προσφορά υγρών, η οποία θα πραγματοποιούνταν με τα μικρογραφικά αγγεία, σημαντικός αριθμός των οποίων εντοπίστηκε εντός και εκτός της (Εικ. 5). Κάποια στιγμή, στον κτιστό βόθρο απορρίφθηκαν θραύσματα αναθηματικών αναγλύφων (Εικ. 6) και επιγραφής του τέλους του 5ου – 4ου αι. π.Χ. Η επιγραφή, η οποία διασώζεται πολύ αποσπασματικά, στον 8ο στίχο διατηρεί τα γράμματα: ΕΝΔΙΟ, που μπορούν να αποδοθούν ως: εν Διο[νύσου ...]. Γίνεται αναφορά σε κάποιον χώρο του Διονύσου, είτε σε ιερό του, είτε στο θέατρο, όπως φαίνεται και από άλλες αττικές επιγραφές, όπου κάποιο σώμα πολιτών (συνήθως η Εκκλησία του Δήμου) συγκεντρώνεται στο θέατρο του Διονύσου.

Αν και διαπιστώνεται η ύπαρξη πολλών λατρευτικών αντικειμένων στο δυτικότερο τμήμα, καμία δομή δεν προσφέρει ασφαλείς πληροφορίες για την ταύτιση χρήσης των χώρων.

Τα αναθήματα και οι λατρευόμενοι θεοί

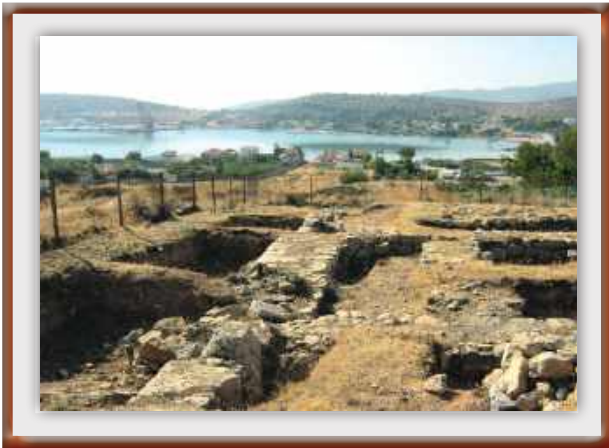
Τα αναθήματα αφορούν προτομές και ειδώλια γυναικών (Εικ. 7-8), κοσμήματα (Εικ. 9), αναθηματικά ανάγλυφα (Εικ. 6), αγνύθες, διακοσμημένη κεραμική,

Εικ. 1. Η θέση της αρχαίας πόλης της Σαλαμίνας. Χάρτης Curtius – Kaupert 1895, λεπτομέρεια (προσωπικό αρχείο).

Εικ. 2. Το ιερό στη ακρόπολη της Σαλαμίνας. Στο βάθος ο Πειραιάς. Λήψη από Δ. (φωτ. Μ. Ντουράκης).

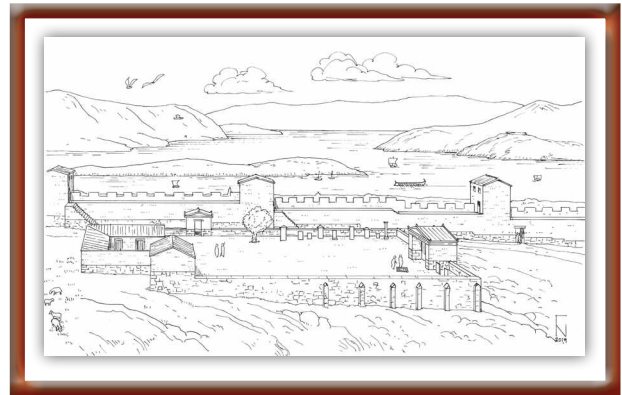

**Εικ. 3. Άποψη του ανασκαμμένου ιερού από Β.
Στο βάθος ο κόλπος του Αμπελακίου.**

νομίσματα, κ.ά. Πλήθος δραστηριοτήτων εξυπηρετούσε ο μεγάλος αριθμός της άβαφης κεραμικής, όπως οι πίθοι, οι κυψέλες και οι εμπορικοί αμφορείς, αλλά και τα λυχνάρια, κάποια εξ αυτών πολύμυξα, καθώς και τα διακοσμημένα αγγεία, μελανόμορφα (πινάκια, λήκυθοι) και ερυθρόμορφα (κρατήρες, λουτροφόροι, σκύφοι, αρύβαλλοι κ.ά.). Είναι βέβαιο ότι τουλάχιστον από τον 4ο αι. π.Χ. και εξής λάμβαναν χώρα τελετουργικά γεύματα, όπως μαρτυρούν τα μαγειρικά σκεύη, τα αγγεία πόσης και βρώσης, τα γουδιά και τα διατροφικά κατάλοιπα (Εικ. 10). Σε κάποιες περιπτώσεις οι ίδιες οι πορφύρες έχουν ερμηνευτεί ως αναθήματα, ως υποκατάστατα δηλαδή των υφασμάτων.

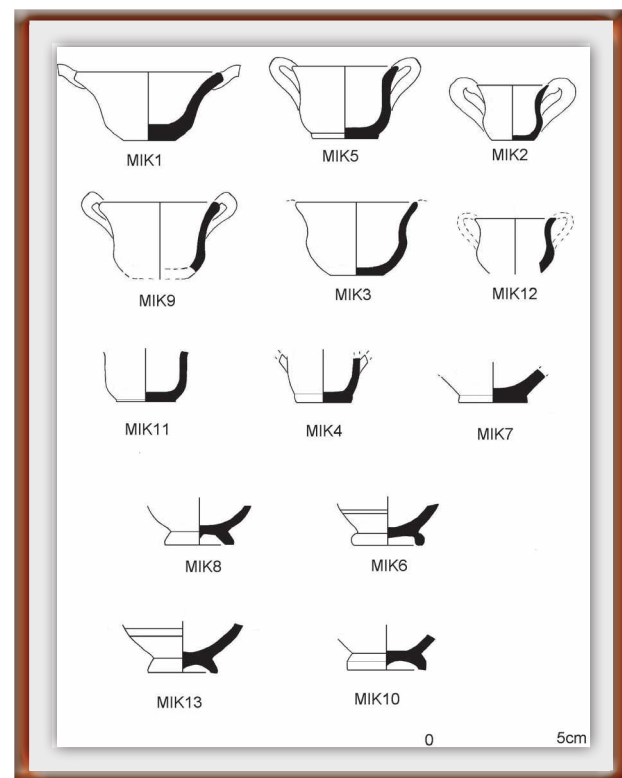
Τα διαθέσιμα στοιχεία παραπέμπουν σε περισσότερες από μία λατρευόμενες θεότητες. Με βάση τα ευρήματα του ιερού μπορεί να υποστηριχτεί η λατρεία του Διονύσου, με τα βασικά γονιμικά του χαρακτηριστικά, ερμηνεία που στηρίζεται στο αναθηματικό ανάγλυφο με τον νέο άνδρα, ο οποίος μπορεί να ταυτιστεί με τον ίδιο τον θεό, κατ'αντιστοιχία με το αναθηματικό ανάγλυφο του Πειραιά σήμερα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (ΕΑΜ 1500). Επίσης, και στην επιγραφή με την αναγραφή κάποιας διαδικασίας σε σύνδεση με τον Διόνυσσο, η οποία θα είχε τοποθετηθεί στο ιερό του. Η λατρεία του Διονύσου στο νησί είναι πολύ καλά μαρτυρημένη ήδη από τις αρχές του 5ου αι. π.Χ. Φιλολογικές πηγές και αρχαιολογικά ευρήματα προσφέρουν στοιχεία για τέλεση των εορτών Ανθεστήρια και Μικρά Διονύσια. Η διεξαγωγή της γιορτής των Διονυσίων στη Σαλαμίνα αναφέρεται από τον Αριστοτέλη (Αθηναίων Πολιτεία 54.8), ενώ χορηγικό μνημείο (IG II2 3093) των αρχών του 4ου αι. π.Χ., που σχετίζεται με τη γιορτή των Διονυσίων και πιο συγκεκριμένα αφορά τον αγώνα του διθυράμβου (χορό παιδών), θα είχε στηθεί στο θέατρο του Διονύσου.

Ταυτόχρονα, όμως, όπως διαπιστώνεται από ειδι-

Εικ. 4. Αναπαράσταση του ιερού (σχέδιο Γ. Νάκας).

κά αναθήματα, όπως τις γυναικείες προτομές και τα γυναικεία ειδώλια, τα κοσμήματα, τις αγνύθες και τις λουτροφόρους, μπορεί να υποστηριχτεί και λατρεία γυναικείας θεότητας. Με αναθέσεις γυναικών συνδέονται τα κοσμήματα και συνήθως και τα σύνεργα υφαντικής, ενώ λουτροφόροι έχουν βρεθεί σε ιερά γυναικείων θεοτήτων που προστάτευαν τον γάμο (Άρτεμης, Νυμφών, Δήμητρας) και αφιερώνονταν από γυναίκες πριν ή μετά το γάμο τους. Προκρίνουμε τη χωροθέτηση στη συγκεκριμένη θέση ενός ιερού της Δήμητρας, παρόλο που απουσιάζουν τυπικά λατρευτικά αγγεία και ειδώλια, όπως για παράδειγμα υδρίσκες ή ειδώλια υδριαφόρων. Ωστόσο, επειδή η ερευ-

Εικ. 5. Μικρογραφικά αγγεία, σχέδιο, 5ος – 4ος αι. π.Χ.

Εικ. 6. Αναθηματικό ανάγλυφο, τέλη 5ου αι. π.Χ.

νημένη θέση αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου χώρου ιερών, και τα βόρεια και δυτικά όρια του ιερού δεν έχουν εντοπιστεί, δεν αποκλείεται η βασική δομή του ιερού της Δήμητρας να βρίσκεται αμέσως βορειότερα του δυτικού ανεσκαμμένου συγκροτήματος, όπου έχουν εντοπιστεί άλλωστε και τα περισσότερα αναθήματα που σχετίζονται με τον κόσμο των γυναικών.

Η λατρεία της Δήμητρας υποστηρίζεται από ένα μοναδικό εύρημα, που έχει έρθει στο φως από τις έρευνες του Α. Κεραμόπουλου, και εντοπίστηκε σε απορριμματικό λάκκο με άλλα αντικείμενα ιερών, βορειοδυτικότερα του ερευνημένου ιερού. Πρόκειται για μία μολύβδινη πινακίδα με «προσευχή για δικαιοσύνη» (Χαιρετάκης 2019), ένα κείμενο δηλαδή με επίκληση προς τους θεούς για την τιμωρία κάποιου κλέπτη (Εικ. 11). Το θέμα των προσευχών για δικαιοσύνη είναι συνήθως η αδικία που έχει πραγματοποιηθεί – συνήθως κλοπή – εις βάρος του θύματος, και ζητείται αποζημίωση για το κλεμμένο αντικείμενο ή εκδίκηση για την αδικία που έχει διαπραχθεί. Στο κείμενο της Σαλαμίνας ο Ξενόφιλος, ο οποίος κατονομάζεται στην πρώτη γραμμή, έκλεψε κάτι και αν δεν το επιστρέψει θα τιμωρηθεί με κατάρρα. Όλες οι πινακίδες για δικαιοσύνη των ύστερων κλασικών και ελληνοιστικών χρόνων που έχουν βρεθεί σε ιερά του ελληνικού κόσμου, με εξαίρεση μία που προέρχεται από το ιερό του Παλαίμονα Μελικέρτη (του 4ου αι. π.Χ.), έχουν εντοπιστεί σε ιερά της Δήμητρας ή απευθύνονται σε αυτήν, και επομένως η ταύτιση και στη Σαλαμίνα μπορεί να θεωρηθεί ασφαλής.

Η λατρεία της Δήμητρας στη Σαλαμίνα δεν μαρτυρείται επιγραφικά, ωστόσο ένα άγαλμα της θεάς του τέλους του 4ου αι. π.Χ. (Εικ 12), σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αίγινας, προ-

Εικ. 7. Πήλινη γυναικεία προτομή, τέλη 6ου – αρχές 5ου αι. π.Χ.

Εικ. 8. Κεφαλή γυναικείου ειδωλίου, μέσα 5ου αι. π.Χ.

Εικ. 9. Χρυσό σκουλαρίκι με Έρωτα που κρατά φιάλη, 3ος – 2ος αι. π.Χ.

Εικ. 10. Θαλασσινά όστρεα.

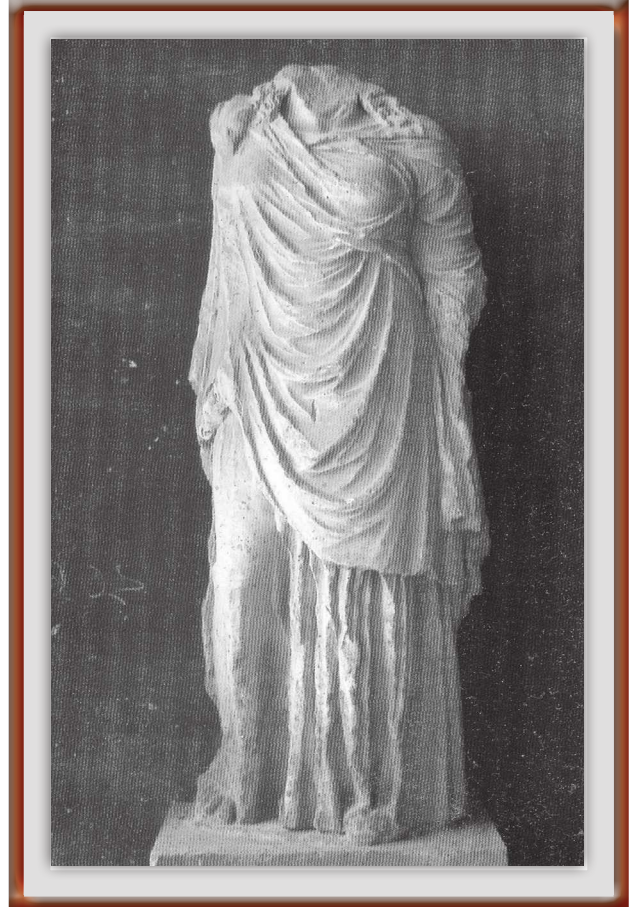

Εικ. 11. Μολύβδινο πλακίδιο με κατάρα, σχέδιο, πρώτο μισό 3ου αι. π.Χ. (Κεραμόπουλος 1923, εικ. 17).

έρχεται κατά πάσα πιθανότητα από το νησί (Χαιρετάκης 2018, 337, για το πλήρες ιστορικό). Πρόκειται για κολοσσικό άγαλμα, σωζόμενου ύψους 2,14 μ. με την πλίνθο, ενώ με την κεφαλή θα έφτανε τα 2,50 μ. (Δεσπίνης 2010, 28-31). Η γυναικεία μορφή, με ελαφρά λυγισμένο το δεξί γόνατο, φορά αργεϊτικό πέπλο και ιμάτιο, και στα πόδια σανδάλια. Τα μαλλιά της αποδίδονται απλωμένα στην πλάτη, ενώ δύο πλόκαμοι πέφτουν μπροστά, εκατέρωθεν του λαιμού. Το άγαλμα προέρχεται ενδεχομένως από κάποιο σύνταγμα Δήμητρας-Κόρης ως το λατρευτικό άγαλμα της θεάς στο ιερό της. Τέλος, πιθανή είναι και η απεικόνιση της θεάς σε νόμισμα του νησιού, στη γυναικεία μορφή που φέρει στάχυα στο κεφάλι (Χαιρετάκης 2018, 341).

Επίλογος

Τις τελευταίες δεκαετίες οι έρευνες της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας έχουν φέρει στο φως σημαντικά κατάλοιπα της αρχαίας πόλης, τα οποία μελετώνται συστηματικά και δημοσιεύονται. Το ιερό του Διονύσου και της Δήμητρας αποτελεί μία σπουδαία θέση για την αρχαία πόλη της Σαλαμίνας και ελπίζουμε στη μελλοντική ανάδειξη και προβολή του.

Εικ. 12. Άγαλμα της θεάς Δήμητρας, τέλη 4ου αι. π.Χ. (Δεσπίνης 2010, εικ. 2)

Βιβλιογραφία

- Ι. Δεκουλάκου, «Ανασκαφές στη Σαλαμίνα, 1985-2007», *Ακάμας* 2, 2008, 10-13.
- Γ. Δεσπίνης, *Μεγαρικά*, Μέγαρο 2010.
- E. Curtius, J.A. Kaupert, *Karten von Attika*, Berlin 1895.
- Α.Δ. Κεραμόπουλος, *Ο Αποτυμpanισμός. Συμβολή αρχαιολογική εις την ιστορίαν του ποινικού δικαίου και την λαογραφία*, Αθήνα 1923.
- Ι. Χαιρετάκης, *Οικιστική Οργάνωση και χωροταξία στη Σαλαμίνα από τον 6ο ως τον 1ο αι. π.Χ. (αδημ. διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών)*, Αθήνα 2018.
- Γ. Χαιρετάκης, «Η λατρεία της Δήμητρας στη Σαλαμίνα μέσα από μία "προσευχή για δικαιοσύνη"», *Διεθνές Συνέδριο: Ιερά και Λατρείες στο Αιγαίο από τους Πρώιμους Ιστορικούς Χρόνους έως και την Ύστερη Αρχαιότητα (11ος αι. π.Χ. – 6ος αι. μ.Χ.)*, Λήμνος, 11-14 Σεπτεμβρίου 2019.

Προηγούμενα για την ίδρυση Μητρόπολης στον Πειραιά

Ερευνά και γράφει ο **Δημήτρης Κρασονικολάκης**
Δημοσιογράφος - Συλλέκτης
Ανεξάρτητος ερευνητής πειραϊκής ιστορίας και λογοτεχνίας.

Ενώ στις μέρες μας θεωρούμε πολλά πράγματα στην λειτουργία της πόλης δεδομένα, καλώς τακτοποιημένα, επιστρέφοντας στο παρελθόν, σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές διαπιστώνουμε ότι αυτά ήταν ρευστά, πλάθονταν με αργούς ρυθμούς, βρίσκονταν σε διαδικασία σκέψεων, συζητήσεων, ζυμώσεων, αποφάσεων και επιτέλους σε κάποιο σημείο κατέληγαν εφικτά και εφαρμόσιμα.

Το ίδιο συνέβη και με την ίδρυση Μητρόπολης στον Πειραιά.

1 Απριλίου 1956. Ο Αρχιεπίσκοπος Δωρόθεος αμέσως μετά την ενθρόνισή του μεταβαίνει στο Αρχιεπισκοπικό Μέγαρο για να δεχθεί τα συγχαρητήρια.

Από το αρχείο μου άντλησα ένα ενδιαφέρον κείμενο:

*Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Πειραιώς, 16 Οκτωβρίου 1959.

Ο κ. Μητρόπουλος. Κύριε Πρόεδρε, προ της Ημερησίας Διατάξεως θα ήθελα να μου επιτρέψετε να θίξω ένα θέμα το οποίον σήμερον συγκινεί ολόκληρον τον Πειραιά. Πρόκειται περί της Μητροπόλεως. Είναι θέμα επίκαιρον και νομίζω ότι έχομεν υποχρέωσιν να το αντιμετωπίσωμε.

Ο κ. Πρόεδρος. Είναι θέμα δια το οποίον ενδιαφέρονται όλοι. Ετέθη το πρώτον επί του μακαρίτου Σπυρίδωνος, ο οποίος είχε υποσχεθή ότι το πρώτον του έργον θα είναι η ίδρυσις Μητροπόλεως Πειραιώς. Την υπόσχεσιν την επανέλαβεν ο Δωρόθεος, αλλά εν τω μεταξύ εισεπράχθησαν τα δικαιώματα εκ Πειραιώς ανερχόμενα περί τα 45-50 εκατομμύρια δρχ. και εσταμάτησεν η υπόθεσις.

Ο κ. Μητρόπουλος. Επειδή, λοιπόν, κ. Πρόεδρε, το θέμα αυτό δεν αποτελεί πανωνυχίδα, θα μου επιτρέψετε να το αναπτύξω εκ του

βήματος. Θέλω, κ. Συνάδελφοι, απόψε να γίνω διερμηνεύς της πικρίας, την οποίαν έχουν δοκιμάσει όλοι οι Πειραιώται δια το θέμα της Μητροπόλεως. Θέλω να διακηρύξω από της αιθούσης αυτής ότι ενώ ο Πειραιεύς ήλπισε προς στιγμήν ότι ελύθη το θέμα, πάλιν όχι παρεπέμφθη απλώς εις τα καλένδας, αλλά εματαιώθη τελείως. Είναι περιέργον! Όταν ζητή κάτι ο Πειραιεύς, πάντοτε δημιουργούνται εμπόδια, πάντοτε εφευρίσκονται εμπόδια τα οποία ματαιώνουν τα πειραϊκά αιτήματα! Όταν επιμόνως και δικαιωματικώς εξήτησε τον Νομόν, δεν ξέρω ποίαι σκοτεινάι δυνάμεις εματαιώσαν τον Νομόν Πειραιώς, καθ' ην στιγμήν εδημιουργούντο δυο Νομοί εις Πελοπόννησον. Όταν ο Πειραιεύς εξήτησε Εφετεϊόν, του αντετάχθη ότι υπάρχει πληθώρα Εφετεϊών εις την Ελλάδα και εν συγκρίσει με την Γαλλίαν είναι τριπλάσιος ο αριθμός των.

Είναι αληθές αυτό, αλλά το περιέργον είναι ότι όλα αυτά τα επιχειρήματα αληθή, αληθοφανή ή ψευδή, εφευρίσκονται όταν ο Πειραιεύς διατυπώνει τα αιτήματα αυτά.

Όταν εξήτησεν ειδικόν Δικαστήριον δια τας ναυτικές υποθέσεις, παρεπέμφθη πάλιν το θέμα προς μελέτην. Όταν ζητή επιμόνως, από τόσων ετών, την Μητρόπολιν και ενώ αξιεπαίνως η Κυβέρνησις δια του Υπουργού της Παιδείας επρότεινε την ίδρυσίν της και πάλιν ευρέθησαν άλλα επιχειρήματα τα οποία εματαιώσαν οριστικώς το αίτημα αυτό του Πειραιώς. Συνεπλάκη το θέμα με τους αγαπητούς μας Υδραίους, οι οποίοι υπήρξαν και εκ των πρώτων αποίκων του Πειραιώς. Δεν είναι δυνατόν διαρκώς να συμπλέκωνται τα θέματα

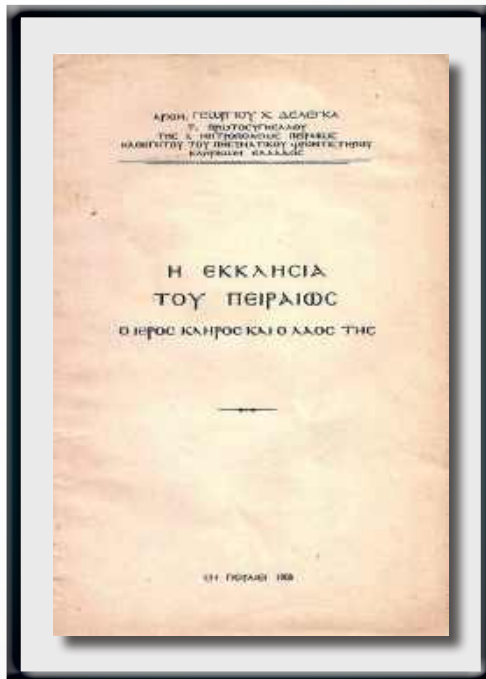
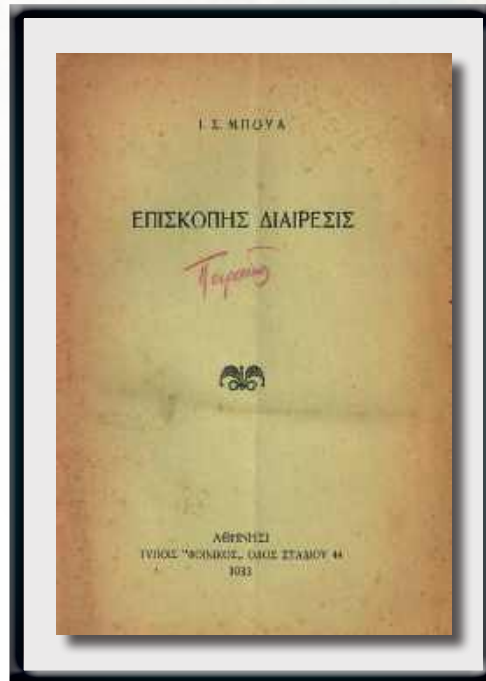
11 Ιανουαρίου 1962. Νεκρώσιμη πομπή για την κηδεία του Αρχιεπισκόπου Θεοκλήτου. Με τον θάνατό του ανακηρύχθηκε η Ιερά Μητρόπολη Πειραιώς.

του Πειραιώς με άλλες περιοχές.

Δεν είναι δυνατόν να κηρύσσεται δι' αυτού του τρόπου έμμεσος πόλεμος με την Ύδραν και με τους Υδραίους. Οι Υδραίοι έχουν τα δικαιώματά των και καλώς τα διατηρούν και πρέπει η Μητρόπολις της Ύδρας να διατηρηθή. Αλλά ο Πειραιεύς ζητεί δικαιοματικώς την ίδρυσιν Μητροπόλεως, ως μια περιοχή 500.000 κατοίκων (διότι όλη η περιοχή του τέως Δήμου Πειραιώς, μαζί με την Μητρόπολιν και μαζί με τους περίξ Δήμους και Κοινότητες, αποτελεί αυτόν τον μεγάλον αριθμόν των 500.000) οι οποίοι επί τέλους θέλουν να έχουν ένα Μητροπολίτην, μίαν Μητρόπολιν δια να λύουν τα ζητήματά των τα διοικητικά, τα θρησκευτικά και τα κοινωνικά. Διότι σήμεραν πρέπει η Εκκλησία, εξελισσομένη, να λάβη και μίαν θέσιν εις το κοινωνικόν θέμα όπως εις την Ιταλίαν το Βατικανόν. Περιέργως και πάλιν ματαιώνεται. Ματαιώνεται κατά τρόπον που, τι να σας είπω, εξεγείρεται η Πειραιϊκή μου ψυχή, όταν ακούω ότι ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών με την ρήτραν ότι, μετά τον θάνατόν του θα ιδρυθή η Μητρόπολις του Πειραιώς, όχι μόνον καταστρέφει το θέμα, αλλά δημιουργεί και θέμα τάξεως και σεβασμού απέναντι αυτών των 500.000 κατοίκων οι οποίοι επί τέλους, αφού και αι 5 και αι 6.000 άλλων περιφερειών έχουν Μητρόπολιν, δεν ημπορούν να έχουν Μητροπολίτην. Η ρήτρα, Κύριοι, αυτή ότι μετά θάνατον θα δημιουργηθή Μητρόπολις του Πειραιώς, θα μου επιτραπή να είπω ότι εκτός του μακαβρίου θεάματος το οποίον παρουσιάζει, διότι θα καταντήσωμε το χριστεπώνυμον κοινόν, το πλήρωμα το χριστιανικόν εις τας Εκκλησίας, αντί να προσεύχεται την μακροημερεύσιν του Αρχιεπισκόπου, ενδομύχως θα προσεύχεται τον ταχύ θάνατον αυτού δια να αποκτήση Μητρόπολιν, σοκάρει και από εκκλησιαστικής και από θρησκευτικής και λογικής απόψεως. Μου ενθυμίζει, πραγματικώς, η ρήτρα αυτή τα τελευταία θεατρικά έργα του επαναστάτου παρισινού συγγραφέως Ιονέσκου, ο οποίος παραδέχεται τον άνθρωπον αφ' ενός εκφραζόμενον, παρουσία άλλου, κατά τον άλφα τρόπον και κατά το υποσυνείδητόν του κατά τον βήτα. Δεν είναι δυνατόν, λοιπόν, ο Πειραιώτης Χριστιανός, ο οποίος μεταβαίνει εις την Εκκλησίαν, όταν αναπέμπωνται οι αίνοι και αι παρακλήσεις προς το θείον περί μακροημερέσεως του Αρχιεπισκόπου, να εύχεται τον θάνατόν του. Διότι προς τα εκεί εξωθεί η ρήτρα αυτή την οποίαν...

Ο κ. Πρόεδρος [διακόπτει]. Θα σας παρακαλέσω να μη συμπλέκωμε τα ζητήματα τα θεατρικά με την Εκκλησίαν, διότι οι λόγοι μας θα ίδουν και το φως της δημοσιότητας.

Ο κ. Μητρόπουλος. Από απόψεως πνευματικής και οι θεατρικοί συγγραφείς επιτελούν έργον θεάρεστον. Οι πνευματικοί άνθρωποι δεν έχουν ούτε πατρίδα, ούτε κοινωνικά συστήματα, ούτε διακρί-

νονται με στενάς αντιλήψεις. Αλλοίμονον, ίσα-ίσα σήμεραν η Εκκλησία είναι προηγμένη και πρέπει να σκέπτεται εις ανώτερα επίπεδα.

Δεν είναι δυνατόν, λοιπόν, ο χριστιανός προσευχόμενος εις την Εκκλησίαν να εύχεται ενδομύχως, κατά την παρώθησιν αυτήν της ρήτρας, τον θάνατον του Αρχιεπισκόπου.

Αυτό είναι ανευλάβεια. Και εγώ, σας βεβαιώ ότι, εάν φθάσωμεν μέχρις εκεί, θα συστήσω εις τους Πειραιώτας να αντιλέγουν εις τους Ιερείς και εις τους Ιεροψάλτας, ότι "εφ' όσον μας διδάσκει αυτή η ρήτρα ότι πρέπει, δια να αποκτήσωμεν Μητρόπολιν, να αποθάνη ο Αρχιεπίσκοπος, το ευχόμεθα φανερά, ζωντανά". Είναι πιο ειλικρινές. Συνεπώς, αυτή η μακαβρία ρήτρα δεν είχε θέσιν, αλλά είναι και ρήτρα άνευ πρακτικής αξίας. Διότι σύμφωνα με τους κανόνες τους ιερούς, σύμφωνα με τον Καταστατικόν Χάρτην της Εκκλησίας, ρητώς εις το άρθρον 15 - του ισχύοντος Καταστατικού

Χάρτου, του Νόμου του 43 ο οποίος επεκυρώθη το 46 - αναφέρεται ότι άμα τη χηρεία του θρόνου της Αρχιεπισκοπής, άμα του θανάτου του Αρχιεπισκόπου, αμέσως, πάραυτα, συγκαλείται η Ιεραρχία δια την εκλογήν και ενθρόνισιν του νέου Αρχιεπισκόπου. Αυτό τι σημαίνει; Σημαίνει, καθώς έχει ερμηνευθή και από τους θεωρητικούς και από τα Δικαστήρια, ότι δεν είναι δυνατόν η Ιεραρχία να ασχοληθή με άλλο θέμα, παρά με την εκλογήν Αρχιεπισκόπου. Επέρχεται,

λοιπόν, ο θάνατος του Αρχιεπισκόπου. Εν τω μεταξύ δεν δύναται κανένα άλλο θέμα να θιγί. Ούτε δημιουργία νέας Μητροπόλεως. Θα εκλεγί πρώτα ο νέος Αρχιεπίσκοπος. Ο νέος Αρχιεπίσκοπος, εκλεγόμενος θα είπη και αυτός ότι δεν αναγνωρίζει την ρήτρα του προκατόχου του ή θα επαναλάβη και αυτός ότι "μετά τον θάνατόν του θα ιδρυθή η Μητρόπολις Πειραιώς". Ε, αυτό καταντά, πλέον, ειρωνεία, και δι' αυτό ετόνισα προηγουμένως ότι αποτελεί και θέμα τάξεως και σεβασμού απέναντι μιας πολιτείας 500.000 κατοίκων. Η Πολιτεία πραγματικώς μας βοήθησε, διότι το Υπουργείον επρότεινε της ίδρυσιν της Μητροπόλεως. Θέλω εις αυτό το σημείον να διαφωνήσω και με τον αγαπητόν εις τους Πειραιώτας Υπουργόν της Παιδείας, τον κ. Βογιατζήν. Νομίζω ότι η Κυβέρνησις, η Πολιτεία, το Κράτος, η δύνατο να αγνοήση την Ιεραρχίαν, διότι το θέμα της Μητροπόλεως του Πειραιώς δεν είναι θέμα ούτε δόγματος, ούτε λατρείας. Είναι θέμα οικονομικόν

και καθαρώς διοικητικόν. Αι διοικητικά δε πράξεις της Πολιτείας, ρυθμίζουν, κατά την ανήκουσαν εις αυτήν διακριτικήν εξουσίαν, όλα τα θέματα αυτά. Δεν είναι δυνατόν, λοιπόν, να εξαρτάται από την βούλησιν του Αρχιεπισκόπου. Ο Αρχιεπίσκοπος - δεν γνωρίζω - έχει άλλα συμφέροντα, δεν είναι δυνατόν να στερηθή μιάς σοβαράς

περιφέρειας και θα αρνήται εσαεί. Η Πολιτεία ηδύνατο να αγνοήσει τη άποψιν αυτήν και να προχωρήσει εις την ίδρυσιν. Και παρακαλώ κατά τη άποψιν συνεδριάσιν, να δηλωθή ομοθυμώς η γνώμη δια να ενισχυθή και η Κυβέρνησις εις ένα σκληρόν, πραγματικώς, αγώνα έναντι της Ιεραρχίας. Τα θέματα της Εκκλησίας γενικώτερα ρυθμίζονται εις την Ελλάδα με ένα Νόμον ο οποίος έγινε το 1938. Αυτός αποτελεί την διακήρυξιν περί αυτονομίας της Εκκλησίας. Την αυτονομίαν της Εκκλησίας την εσεβάσθησαν όλα τα Συντάγματα και την επανέλαβε και ο Καταστατικός Νόμος του 1943 ο οποίος, ως προείπα, εκυρώθη το 1946. Ο Νόμος αυτός ρυθμίζει ειδικώς τα θέματα επί των οποίων αποφαινεται η Εκκλησία και τα οποία είναι θέματα της λατρείας και των δογμάτων και της πειθαρχίας των κληρικών. Δεν έχει ουδεμίαν αρμοδιότητα η Ιεραρχία εις τας διοικητικές πράξεις της Πολιτείας. Και επαναλαμβάνω ότι δύναται η Πολιτεία να προχωρήσει εις την ίδρυσιν Μητροπόλεως, χωρίς να μας συμπλέκη με την βούλησιν του Αρχιεπισκόπου, με ρήτρας μακαβρίας και με Μητροπόλεις άλλων συμπαθών περιφερειών. Νομίζω ότι εξήντησα το θέμα και δεν θα έπρεπε περαιτέρω να επιμείνω. Διότι η πικρία την οποίαν αισθάνομαι και από την οποίαν διακατέχομαι, δυνατόν να με παρασύρη εις έκφρασιν δριμυτέρων παραπόνων.

Δεν είναι δυνατόν ο Πειραιεύς να στερηθή Μητροπόλεως. Δεν είναι δυνατόν να λέγεται ότι εφθάσαμεν εις το τέλος και να υπαναχωρή η Ιεραρχία. Και ήθελα και τούτο το πρόσθετον επιχείρημα, το οποίον μου διέφυγε, να προβάλω. Το ότι η Πολιτεία πάντοτε είσπευσεν ότι έχει διακριτικήν εξουσίαν επί του θέματος της ιδρύσεως της Μητροπόλεως, καταφαίνεται και από ένα επιχείρημα Α CONTRARIO (εξ αντιδιαστολής), διότι το 1937, όταν ιδρύθη η Μητρόπολις Αττικής και Μεγαρίδος, έκανε Νόμον δια του οποίου είπεν ότι η ίδρυσις της Μητροπόλεως θα γίνη κατόπιν προτάσεως του τότε Αρχιεπισκόπου. Δια να δημιουργήση δικαίωμα να προτείνη την ίδρυσιν Μητροπόλεως ο Αρχιεπίσκοπος, έκανε Νόμον. Εάν υπήρχε δικαίωμα του Αρχιεπισκόπου, δεν ήτο ανάγκη να κάμη Νόμον. Συνεπώς κατ' αντιδιαστολήν εξάγεται ότι η Πολιτεία πάντοτε είσπευσεν ότι έχει δικαίωμα. Και τότε εγένετο η Μητρόπολις Αττικής και Μεγαρίδος και είναι προς έπαινον και δια την μνήμην του τότε Αρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου να λεχθή ότι εκείνος όχι μόνον παρεχώρησε την περιφέρειαν Αττικής, μη ορρωδίσας να χάση μίαν πηγήν οικονομικήν, αλλά παρεχώρησε και τον τίτλον του της Αττικής, (διότι ο Μητροπολίτης Αθηνών και πάσης Ελλάδος είχαν και τον τίτλον του Αττικής), εις τον Μητροπολίτην Ιάκωβον, τον από Πειραιώς προελθόντα.

Συνεπώς, πρέπει δι' ενός ψηφίσματος να παρακληθή η Πολιτεία να εφαρμόση τα δικαιώματά της, διότι η Ιεραρχία δεν πρόκειται να συνέλθη τόσον γρήγορα και ούτε πρόκειται να ιδρύση ποτέ Μητρόπολιν, όπως φαίνεται απ' όλα αυτά τα οποία έγιναν.

Ο κ. Πρόεδρος. Κύριε Μητρόπουλε, θα μου επιτρέψετε να ομιλήσω απ' εδώ δια το θέμα της Μητροπόλεως. Ο Μητροπολίτης πρέπει να συναινέση δια να διαιρεθί η Μητρόπολις. Όπως είπατε, συνήνεσε πρώτον ο τότε Μητροπολίτης και εγένετο διασπασμός της Μη-

τροπόλεως Αθηνών και Αττικής.

Ο κ. Μητρόπουλος. Σας, είπον, όμως, κ. Πρόεδρε, το "κατ' αντιδιαστολήν". Διότι ακριβώς, επειδή δεν είχαν δικαίωμα η Ιεραρχία, της το έδωσε δια Νόμου η Πολιτεία. Είναι ο Νόμος του 1939.

Ο κ. Πρόεδρος. Δι' εκκλησιαστικών κανόνων είχαν επιταχθή να παρακολουθήται και από την εκκλησίαν η ανάπτυξις των διαφόρων πόλεων και να ιδρύωνται Εκκλησιαστικά Αρχαία αναλόγως

της αναπτύξεως εκάστης πόλεως. Πρέπει να ακουστή από το Δημοσικόν Συμβούλιον ότι είχαν γίνει ενέργειαι από του έτους που απέθανεν ο Δαμασκηνός και επρόκειτο να εκλεγί ο Σπυρίδων. Είχε παρακληθή τότε ο επιτηρητής της έδρας, του θρόνου του Μητροπολιτικού, να κάμη αυτήν την διαίρεσιν της Μητροπόλεως Αθηνών και να ιδρύση την Μητρόπολιν Πειραιώς. Θα εγένετο δε εάν το επέτρεπον οι Συνοδικοί Κανόνες. Δεν ημπορεί, λοιπόν, η Πολιτεία να επέμβη εις την Εκκλησίαν και να χωρίση την Μητρόπολιν και να ιδρύση ετέραν. Βεβαίως και εγώ είμαι σύμφωνος με όσα είπατε. Με την ευκαιρίαν, θέλω να προσθέσω ότι, εις προγενεστέρας ενεργείας μας, ο Σπυρίδων την παραμονήν ακριβώς της εκλογής του μας είχε είπει επί λέξει: "Το πρώτον μου έργον θα είναι, άμα τη βοήθεια του Θεού εκλεγώ Μητροπολίτης Αθηνών και Πάσης Ελλάδος, να διαιρέσω τον θρόνον μου και να γίνη η Μητρόπολις Πειραιώς, διότι το αίτημα τούτο το ευρίσκω δίκαιον". Παρά ταύτα και παρά τας επανειλημμένας οχλήσεις, σας είπα προηγουμένως δια ποίον λόγον δεν εγένετο τούτο. Απέθανεν αυτός. Ήλθεν ο Δωρόθεος και επανελήφθη το αίτημα, διότι μόνον ο Μητροπολίτης ημπορεί

να διαιρέση τον θρόνον του...

Ο κ. Σκορδιλής. Με μόνην την διαφοράν ότι ο Σπυρίδων δεν έθεσε την ρήτραν όπως ο σημερινός "μετά τον θάνατόν του". Δεν επερίμενε να αποθάνη.

Ο κ. Πρόεδρος. Συνήθως διαλέγουν εκείνους οι οποίοι πρόκειται να αποθάνουν. Η ενέργειά μας, συνεπώς, πρέπει να γίνη διττή. Και προς τον Μητροπολίτην και προς την Πολιτείαν.

Ο κ. Μητρόπουλος. Αυτό το σημείον είναι σπουδαίον. Εάν το Προεδρείον επιμείνη επ' αυτής της απόψεως, δυσχεραίνει το έργον μας. Διότι εάν πιστεύσωμεν ότι εξαρτάται από την βούλησιν της Ιεραρχίας, ουδέποτε θα γίνη η Μητρόπολις. Εγώ τόσον καιρόν δεν ωμίλουν διότι εφοβούμην ότι εκεί θα φθάσωμεν. Αλλά τώρα δεν είναι δυνατόν να σταθώμεν με εσταυρωμένα τα χέρια. Προσέξατέ το κ. Πρόεδρε, είναι λάθος. Διότι απησχολήθη και θεωρητικώς και νομολογιακώς, από απόψεως Συμβουλίου της Επικρατείας.

Ο κ. Πρόεδρος. Θα σας φέρω τον Κανόνα.

Ο κ. Σκορδιλής. Κύριε Πρόεδρε, ο Αρχιεπίσκοπος δεν επικαλείται τον Κανόνα αυτόν. Ο κ. Πρόεδρος. Αυτόν επικαλείται και λέγει "δεν διαιρώ τον θρόνον μου".

Ο κ. Μητρόπουλος. Οι Κανόνες αυτοί ανάγονται εις τας Οικουμενικάς Συνόδους, όταν υπήρχεν Εκκλησία και δεν υπήρχε Πολιτεία.

Ο κ. Πρόεδρος. Αφού λέγει "παρακολουθεί την Πολιτείαν..."

Ο κ. Μητρόπουλος. Τα εκκλησιαστικά θέματα ρυθμίζονται από τον ισχύοντα Καταστατικόν Νόμον. Μόνον τα δόγματα και την λα-

τρέιαν θεραπεύει η Ιεραρχία. Τα Διοικητικά θέματα τα θεραπεύει η Πολιτεία. Επιμένω διότι ο Νόμος ο Καταστατικός τα ρυθμίζει ρητώς. Οι Κανόνες, τους οποίους ανέφεραν το Προεδρείον, ανάγονται εις την εποχήν καθ' ην δεν υπήρχεν οργανωμένη Πολιτεία.

Ο κ. Βρατσάνος. Εν συντομία, είπε ότι το θέμα δεν μπορεί να λυθεί σε αυτή την αίθουσα. Από την στιγμή που δημιουργήθηκε ο θεσμός του Βοηθού Επισκόπου, θα πρέπει να προχωρήσει η ίδρυση Μητροπόλεως στον Πειραιά. Ο Πρόεδρος και ο Δήμαρχος συμφώνησαν να γίνουν δυο ψηφίσματα.

Ο κ. Δήμαρχος. Παρεμπιπτόντως, όμως, σας κάμω γνωστόν ότι το μεσημέρι ευρισκόμενι εις το Υπουργείον των Οικονομικών δια την υπόθεσιν του Ταχυδρομείου, της υπογραφής δηλ. νέας συμβάσεως κλπ., ότε εισήλθεν ο Μητροπολίτης, ο οποίος έχει και καταγωγήν Πειραιϊκήν. Εχαιρέτησε τον κ. Υπουργόν, εχαιρέτησε και εμένα, έγινε μια συζήτησις διαλογική και ο κ. Υπουργός του είπε: "Τέλος πάντων το ζήτημα του Πειραιώς δεν το ελύσατε". Εκείνος απήντησεν: "Εγώ εψήφισα υπέρ της συστάσεως Μητροπόλεως εν Πειραιεί. Συνεπώς δεν πρέπει να έχετε παράπονον από εμέ". Πιθανόν παρά τη Κυβερνήσει να υπάρχει σκέψις να επιμείνι διότι ο κ. Υπουργός του είπε: "Είτε απεφασίσαστε, είτε δεν απεφασίσαστε, η Μητρόπολις εις τον Πειραιά θα γίνη". Αυτά ήκουσα και εθεώρησα καλόν να το ανακοινώσω εις το Συμβούλιον.

Ο κ. Σκορδίλης. Εν συντομία, καλώς θίχτηκε το θέμα, υπάρχουν Μητροπόλεις σε μικρά νησιά με πολύ λίγους κατοίκους. Οι σύλλογοι και οι οργανώσεις του Πειραιά να κινηθούν προς την κατεύθυνση αυτή και να ενισχυθεί το έργο της Κυβερνήσεως. «Ημπορεί να διατηρηθή και η Μητρόπολις Ύδρας και Τροιζηνίας, όπως μέχρι σήμερον υφίσταται από δεκάδων ετών και να συσταθή και η Μητρόπολις Πειραιώς».

Μετά ταύτα το Σώμα εκδίδει το κατωτέρω ψήφισμα:

Το Δημοτικόν Συμβούλιον ακούσαν του Δημ. Συμβούλου κ. Ιωάννου Μητροπούλου εκθέσαντος ότι η ίδρυσις Μητροπόλεως εν Πειραιεί αναβάλλεται επί μακρόν και τονίσαντος ότι επιβάλλεται η άμεσος ίδρυσις της Μητροπόλεως προς ικανοποίησιν του αιτήματος πεντακοσίων και πλέον χιλιάδων πιστών.

Ακούσαν ομοίως του Προέδρου του Σώματος κ. Νικολάου Μάρουγκα τονίσαντος ότι η ίδρυσις Μητροπόλεως είναι σύμφωνος με τους κανόνες της Ανατολικής Ορθοδόξου της Χριστού Εκκλησίας και πλείστων των κ.κ. Δημοτικών Συμβούλων διερμηνευσάντων παλαιόν Παμπειραιϊκόν πόθον ιδρύσεως ιδίας Μητροπόλεως εν Πειραιεί.

Εψηφίσατο Ομοφώνως

1) Διαμαρτύρεται δια την υπό της Σεβαστής Ιεραρχίας απόρριψιν της δικαίας προτάσεως του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, περί άμέσου ιδρύσεως Μητροπόλεως Πειραιώς.

2) Εκφράζει τας ευχαριστίας αυτού και του Πειραιϊκού Λαού προς τον Υπουργόν Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων δια την πρωτοβουλία αυτού, γενομένην πρότασιν προς την Ιεραρχίαν ιδρύσεως Μητροπόλεως Πειραιώς, αναγνωρίσαντος το δίκαιον αίτημα των Πειραιωτών.

3) Διερμηνεύον παλαιόν Παμπειραιϊκόν πόθον παρακαλεί την Κυ-

βέρνησιν όπως, κατά την ανήκουσαν εις την Πολιτείαν διακριτικήν εξουσίαν της, εμμείνη και πραγματοποιήσῃ την ίδρυσιν Μητροπόλεως εν Πειραιεί.

Το παρόν να υποβληθῇ εις τον κ. Πρόεδρον της Κυβερνήσεως και εις τον Υπουργόν Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Ακολουθῶς το Σώμα εισέρχεται εις την Ημερησίαν Διάταξιν...

Για τον διαχωρισμό αλλά και την ιστορία της πειραιϊκής εκκλησίας έχω στην συλλογή μου δυο αυτοτελείς εκδόσεις:

-Ι. Σ. Μπούα. Επισκοπής διαίρεσις, Αθήνησι. Τύποις "Φοίνικος", οδός Σταδίου 44. 1933, σ. 16.

[Ο συγγραφέας θεωρεί αντικανονικό και ασύστατο το θέμα της απόπειρας σχηματισμού ιδιαίτερης Μητρόπολης στον Πειραιά, σε αντίθεση με τις δημοσιεύσεις στις εφημερίδες του πρώην βουλευτού Πειραιώς Νικολάου Γεννηματά ο οποίος υπέβαλε υπόμνημα ιδρύσεως της...]

-Αρχιμ. Γεωργίου Χ. Δελέγκα. Τ. Πρωτοσυγγέλλου της Ι. Μητροπόλεως Πειραιώς. Καθηγητού του Πνευματικού Φροντιστηρίου Κληρικών Ελλάδος. Η εκκλησία του Πειραιώς. Ο ιερός κλήρος και ο λαός της. Εν Πειραιεί 1966, σ. 40.

ΣΧΟΛΙΑ

*Αρχιεπίσκοποι Αθηνών που αναφέρονται στο κείμενο, Σπυρίδων Βλάχος (4.6.1949 - 21.3.1956), Δωρόθεος Γ' (Ιωάννης Κοτταράς, γεννήθηκε στην Ύδρα, πέρασε τα γυμνασιακά του χρόνια στον Πειραιά και κατοικούσε στην πόλη, πέθανε στην Σουηδία

μετά από εγχείρηση στον εγκέφαλο, 29.3.1956 - 26.7.1957), Θεόκλητος Β' Παναγιωτόπουλος (7.8.1957 - 8.1.1962).

*Η Μητρόπολη Πειραιώς ιδρύθηκε με διάφορους νόμους - διατάγματα (αναφέρονται το ΝΔ 3952, Φ.Ε.Κ. 80 Α' 29.4.1959, το ΒΔ 16 Περί ... πληρώσεως της θέσεως Αρχιεπισκόπου Αθηνών, της Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης και Πειραιώς, Φ.Ε.Κ. 272 Α' 17.12.1959), ανακηρύχθηκε μετά τον θάνατο του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος Θεόκλητου Β' (8.1.1962). Πρώτος Μητροπολίτης, ο Χρυσόστομος (Εμμανουήλ Ταβλαδωράκης) στα 1965-1977.

*Γεώργιος Βογιατζής, 1913-2003, Υπουργός Παιδείας από τον Μάιο του 1958 έως τον Σεπτέμβριο του 1961.

*Περισσότερες πληροφορίες εκτός από τα εκκλησιαστικά έντυπα (ενδεικτική βιβλιογραφία):

-Λεύκωμα Πειραιώς 1958, Το Αρχιεπισκοπικόν Γραφείον Πειραιώς, σελ. 34.

-Πειραιάς Ιστορία και Πολιτισμός, 2001, Το Αρχιεπισκοπικό Γραφείο Πειραιώς, σελ. 129.

-Χρήστου Πατραγά, Μεγάλο Πειραιϊκό Λεύκωμα, Πειραιάς 2004, σελ. 181.

-Γιάννης Χατζημανωλάκης, Ο Πειραιάς και η ιστορική διαδρομή του (2600 π.Χ. - 2009 μ.Χ.), Πειραιάς 2009, Η ίδρυση της Μητροπόλεως και του Νομού Πειραιώς, σελ. 134.

*Ο Νομός Πειραιώς ιδρύθηκε το 1964.

*Το παρόν δημοσιεύτηκε στο blog μου με τον ίδιο τίτλο το Σάββατο 19 Ιουνίου 2021.

Τα αποτελέσματα της υποβρύχιας έρευνας στη Σαλαμίνα Στο πλαίσιο νέου τριετούς προγράμματος

Για έκτη χρονιά, στο πλαίσιο νέου τριετούς προγράμματος (2020-2022), συνεχίστηκε η υποβρύχια έρευνα στις ανατολικές ακτές της Σαλαμίνας, με τη συνεργασία του Ινστιτούτου Εναλίων Αρχαιολογικών Ερευνών (ΙΕΝΑΕ) και της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων (ΕΕΑ) του ΥΠΠΟΑ, υπό τη διεύθυνση της δρος Αγγελικής Γ. Σίμωσι, Προϊσταμένης της ΕΦΑ Ευβοίας, και του Γιάννου Γ. Λώλου, Καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και Προέδρου του ΙΕΝΑΕ. Πρόκειται για την πρώτη διεπιστημονική υποβρύχια έρευνα, που διενεργείται από το 2016 συστηματικά, από ελληνικούς φορείς, σε χώρους του ιστορικού Στενού, στη θαλάσσια περιοχή Αμπελακίου-Κυνόσουρας.

Η υποβρύχια έρευνα, κατά την πρώτη φάση της, εξελίχθηκε στην βόρεια πλευρά του μυχού του σημερινού Όρμου του Αμπελακίου,

την κατασκευή (με αρχαίο οικοδομικό υλικό), σε Επαναστατικούς ή Προ-επαναστατικούς χρόνους, του υπάρχοντος μακρού μώλου, ο οποίος προβάλλει σήμερα στην επιφάνεια της θάλασσας.

Σημειώνεται ότι το αποκαλυφθέν (κατά το 2020-2021) σκέλος του τείχους, στον άξονα Β-Ν, του οποίου το συνολικό μήκος υπολογίζεται σε τουλάχιστον 57 μ., αποτελεί, μέχρι στιγμής, το μόνο συστηματικά ανεσκαμμένο τμήμα της οχύρωσης της αρχαίας πόλης.

Από την τελευταία ανασκαφή προήλθε σημαντική ποσότητα σωρευμένης ανάμεικτης κεραμικής (οστράκων αγγείων και κεράμων) των ιστορικών, κυρίως των ελληνοιστικών-ρωμαϊκών, αλλά και μεταγενεστέρων χρόνων, ενώ μελαμπαφής Αττική κεραμική της Υστεροκλασικής περιόδου σημειώθηκε και στο επίπεδο θεμελίωσης του τείχους. Εντοπίστη-

να προηγούμενων ετών του Πανεπιστημίου Πατρών, υπό τον καθηγητή Γ. Παπαθεοδώρου.

Από τις διερευνητικές τομές, που έφτασαν σε βάθος από 1 έως 2 μ. μέσα στην ιλύ του βυθού και εκτελέστηκαν με δυσκολία σε θολά ύδατα, προέκυψαν στοιχεία τα οποία θα συμβάλουν στη μελέτη της τοπικής ιζηματογένεσης, στην ανασύσταση της παλαιογεωγραφίας του ιστορικού Όρμου, καθώς και στον ακριβέστερο προσδιορισμό της ακτογραμμής του στα Κλασικά χρόνια.

Υλικό αρχαιολογικού ενδιαφέροντος προήλθε μόνο από την τομή στον Στόχο 3, στη βορειοδυτική πλευρά του σημερινού Όρμου. Στην τομή αυτή, μέχρι το βάθος του 1 μ. περίπου, εντοπίστηκε πυκνή σύρρευση λίθων ανάμεικτων με θραύσματα αγγείων και κεράμων διαφόρων περιόδων (περιλαμβανομένων και

όπου ερευνώνται συστηματικά, από το 2016, καταποντισμένα λείψανα της αρχαίας πόλης της Σαλαμίνας, η οποία εκτείνεται στην νότια πλαγιά της χερσονήσου της Πούντας.

Συγκεκριμένα, συνεχίστηκε η ανασκαφική διερεύνηση ενός μεγάλου σκέλους, εν μέρει καταβυθισμένου, του επιθαλάσσιου τείχους της Κλασικής πόλης, με κατεύθυνση Β-Ν. Η διερεύνησή του, βάσει κανάβου με τετράγωνα 4x4 μ., πραγματοποιήθηκε, και πάλι επιτυχώς, με την εφαρμογή «αμφίβιας» ανασκαφικής διαδικασίας, η οποία συνδυάζει μέσα και τεχνικές της χερσαίας και υποβρύχιας αρχαιολογίας, με την εγκατάσταση εύκαμπτου υδατοφράκτη και τη χρησιμοποίηση 3 υδραντλιών, για την καθημερινή αφυδάτωση θαλασσιού πεδίου συνολικής εκτάσεως 140 τ.μ.

Με την πρόοδο της ανασκαφής, σε έκταση 50 τ.μ. περίπου, το ερευνώμενο σκέλος του τείχους, αν και διαλυμένο σε κάποια σημεία, παρακολούθηθηκε περαιτέρω προς τα νότια σε μήκος 16 μ. περίπου. Επιβεβαιώθηκε ότι στη δομή του αντιπροσωπεύονται δύο κατασκευαστικές φάσεις, εντός του 4ου αι. π.Χ., με τελικό πάχος 3 μ., ενώ τεκμηριώθηκε και η σταθερή χρήση λιθοπλίνθων και άλλων μεγάλων ειργασμένων λίθων στα δύο μέτωπα του τείχους, το ανατολικό και το δυτικό (εσωτερικό): το δυτικό αποτέλεσε και το υπόβαθρο για

καν, ακόμη, πήλινα πώματα αμφορέων και λίγα θραύσματα μαρμαρίνων αντικειμένων.

Γενικότερα, με βάση τα αποτελέσματα των ερευνών της πενταετίας 2016-2021, έχει πλέον αναγνωριστεί οριστικά η πορεία του επιθαλάσσιου τείχους, παρά τον λιμένα της Κλασικής-Ελληνιστικής πόλης της Σαλαμίνας. Αποτελεί σημαντικότατο μέρος του όλου οχυρωματικού συστήματος της αρχαίας πόλης, του οποίου η περίμετρος μπορεί τώρα να ανασυσταθεί σχεδόν πλήρως, με βάση τις επισημάνσεις ερευνητών του 19ου αιώνα (W.M. Leake, H.G. Lolling, A. Milchhöfer), σε αδόμητο τότε τοπίο, και τα στοιχεία από παλαιότερες χερσαίες ανασκαφές μικρής κλίμακας του Αντώνιου Κεραμόπουλλου και της δρος Ιφιγένειας Δεκουλάκου.

Η υποβρύχια έρευνα, κατά τη δεύτερη φάση της, εξελίχθηκε στον εσώτερο Όρμο του Αμπελακίου, δηλαδή στο αγκυροβόλιο μεγάλου μέρους του Ελληνικού στόλου την παραμονή της ναυμαχίας του 480 π.Χ., με τη χρησιμοποίηση πλωτής εξέδρας που σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε από τους Γ. Αρβανίτη και Ν. Γκόλφη.

Πραγματοποιήθηκαν δοκιμαστικές ανασκαφικές τομές σε τρία σημεία ενδιαφέροντος (Στόχοι 1, 2, 3), από τα πολλά που έχουν εντοπιστεί από την εντατική γεωφυσική έρευ-

ελληνιστικών αμφορέων). Πρόκειται, πιθανότατα, για παρασυρμένο ανάμεικτο υλικό, πολύ όμοιο με αυτό από τη γετονική ανασκαφή του τείχους και των άλλων καταβυθισμένων καταλοίπων, που φαίνεται να σχετίζεται με δραστηριότητες σε χερσαίο χώρο κατά την αρχαιότητα.

Στην ερευνητική ομάδα συμμετείχαν οι: Γιάννος Γ. Λώλος και Αγγελική Γ. Σίμωσι (Διεύθυνση Έρευνας), Χριστίνα Μαραμπέα (Δρ Αρχαιολόγος, υπεύθυνη εργασιών πεδίου και τεκμηρίωσης), Εφη Ουσταμπασιδίου (Αρχαιολόγος) και Άννα Νοτιά (Εκπαιδευτικός), βασικές συνεργάτιδες, Ευάγγελος Σ. Κρουστάλης (Δρ. Αρχαιολόγος, υπεύθυνος φωτογραφιμετρικών αποτυπώσεων), Χρήστος Αγουρίδης (Αρχαιολόγος Μ.Α.), Παρασκευή Τακορού (Αρχαιολόγος), Νικόλαος Γκόλφης (Τεχνικός υπεύθυνος), Πέτρος Τσαμπουράκης, Νικόλαος Τζανουδάκης και Κωνσταντίνος Κυρσάνωφ (Δύτες), Χρύσα Φουσέκη (Προϊσταμένη Τμήματος Συντήρησης ΕΕΑ) και Ειρήνη Μάλλιου (Συντηρήτρια ΕΕΑ), Σπύρος Αγιάζι και Μπιλμπιλ Μουσταφά (Εργατοτεχνίτες), Κωνσταντίνος Τσιπλακίδης (Νυκτοφύλακας χώρου ερευνών).

Πηγή: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

